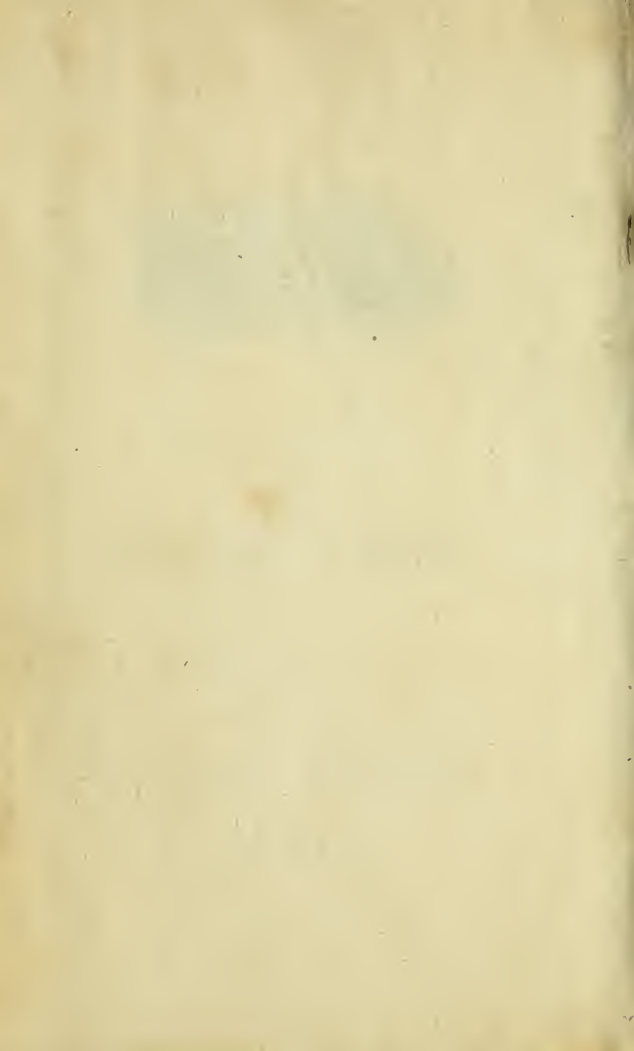

COLLECTION
OF
WILLIAM SCHAU
©
PRESENTED
TO THE
NATIONAL MUSEUM
MCMV

H. Jekel

METAMORPHOSIS
NATURALIS,
OFTE

Historische Beschrijvinge

VAN DEN

Oorspronck, Aerdt, Eygenschappen ende
vreemde veranderinghen der Wormen, Rupsen, Ma-
den, Vliegen, Witjens, Byen, Motten, Muggen,
Sprinck-hanen ende diergelycke Dierkens meer:
niet uyt eenighe Boecken, maer alleenelyck
door eygen ervarentheyt uyt-gevonden be-
schreven, ende na de Konst afgeteykent

DOOR

JOHANNEM GOEDAERDT.

Het derde en laetste Deel.

U.S. NATIONAL MUSEUM.

Tot MIDDELBURGH,

Gedruckt by JAQUES FIERENS,
Boeck-verkooper, in de Globe,

1870

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

QL
494.5 659 1662 BCNHRB

DEDICATIE,

A E N D E

Edele Mogende Heeren,

M Y N H E E R E N

De Gecommitteerde Raden
's Lants ende Graeffelijkheyt van

ZEEELANDT.

Gemerkt soo het Eerste
als mede het Tweede
Deel defes boeks, door
mijn Man *Foannes Goedaert*,
S. G. U Ed. Mog. zijn oot-
moedelijck opgedraghen ghe-

DEDICATIE.

weest, ende wy beyde groote reden hebben ghehadt, om danckbaerlijck te erkennen, dat U Ed. Mog. de selfde hebt gelieven (hoewel seer geringe giften) wel te laten ghevallen. Soo en heb ick niet konnen nalaten, oock dit Derde ende laetste Deel, hoewel door de droevige ende ontijdige Doot van mijn Man afghebroken, ende niet tot sijn volle leden gebracht, U Ed. Mog. op te draghen: niet twijfelende, of U Ed. Mog. fullen het oock gelieven aen te nemen, ende
mede-

DEDICATIE.

mede-lijden te hebben met my, die niet alleen van mijn alderwaerdighste Man, maer oock van mijn liefste Soon, door de rooverye der Barbarische Turcken, ontbloot zitte. Het en is nauwlijcks uyt te spreecken, met hoedanighen vlijt, neerstigheyt, ende onvermoeyelijcke geduyrfaemheydt, mijn Man besich gheweest is, met dese geheymenissen der Natuyre, (inde wonderlijcke verwisselinghe ende her-voor-komste der Dierkens in sijn Boek vermelt,) uyt te

DEDICATIE.

vinden. Hy heeft daer toe niet eenige weynige daghen, maer ontrent de dertigh jaren beſteet; ende niets beſchreven dan 't gene hy door eygen oogen-ſchijnelijcke ervarentheydt, uytghevonden heeft. tot dien eynde heeft hy niet alleen alderley ſlagh van klee- ne Dierkens moeten op-foecken, maer oock voor yder ſijn byſonder voedtfel naſpeuren ende beſorgen; de ſelfde Winter en Somer in ſijn huys bewaren, yder een afgheſonderde plaets beſchikken, ende dage-

D E D I C A T I E.

dagelijcks waernemen , hoe-
danighe veranderinghen daer
ontrent voor-vielen. Sulcks
dat ick niet en kan twijfelen ,
of dit werck nu soo verde ghe-
bracht zijnde , sal oock an-
dere mannen verwekken, welk
het selfde voorder fullen trag-
ten op te volgen , tot dat alles
daer toe belangende , uytge-
vonden zy, 't welck kan die-
nen tot lof van dien Godt, die
alles in allen werckt , ende
over al , ende op alderley ma-
niere , (ja selfs aldermeest in
de dingen , welcke in uytwen-

DEDICATIE.

dighe groote ende stoffen de minste zijn) sijne ondoorgrondelijke wijsheydt, onvolprijfelijke goedtheydt, ende alle verwonderinge overtreffende macht, betoont. Te meer, alsoo het ghemelde ondersoeck, boven dit ghemelde opperste eynde, vele andere nuttigheden den Mensch kan toebrengen; niet alleen vermaeck, maer ook voordeel, ende behulp, om oock andere gheheymenissen der Natuyre te ghelukkiger te konnen verstaen, door-soecken, ende

DEDICATIE.

ende ten ghebruycke brengen. Verfoeke dan dat U Ed. Mog. dit kleyne werk, nochtans met een groote ende herts-grondighe ghenegentheydt, opghedragen, als een Nieuw - Jaers - Gift, gelieven aen te nemen, van haer, die met haer gansche Ziele, van Godt Almachtigh bidt, dat dit Jaer mach begunnen met alle Heyl ende Zeghen over U Ed. Mog. Perfoonen ende Regeringe; met noch meerder voorspoedt mach voortgaen, ende op het alderge-

DEDICATIE.

lukkigſte ende na den
wensch uwer herten , mach
ge-eyndight werden.

U Ed. Mog.

Onderdanige Dienareſſe ,

CLARA de BOCK.

A E N

Goet -willigen ende bescheyden

L E S E R.

Alfoo door de ontij-
 dighe Doodt des Autheurs
Sr. Johannes Goedaert S. G.
 dit derde Deel sijnes Wercks, hande-
 lende van de wonderlijcke verande-
 ringen ende oorspronck der kleene
 Dierkens, niet voltrocken, maer al-
 leenelyck aen-ghevangen was; ende
 nochtans tot de voorige alreede ghe-
 druckte Deelen behoorde. Soo hebbe
 ick, dese sijne volghende Bevindingen,
 welcke ick onder sijne Schriften
 hebbe kunnen vinden, goet gedacht
 U. E. mede te deelen; om soo veel
 mogelijck was, dat loffelijck Werck
 te voltoyen. Oock heb ick ten self-
 den

Aenden bescheyden LESER.

den eynde , ende tot meerder verkla-
ringe ende volkomentheyt daer van ,
den Geleerden *D. Joannem de Mey* ,
(welcke oock het eerste Deel met ver-
scheyden verklaringen ende byvoeg-
selen vermeerdert en verciert heeft ,)
versocht , daer by te voeghen , sijne
bysondere op - merckinghen over alle
de Bevindinghen , door *Joannem*
Goedaert uyt-gegeven : als mede sijne
Aenteyckingen over 't gene van de
ghemelde kleene Dierkens , in de
Heylighe Schriften aen - ghewesen
wordt. 't Welck sijn Eerwaerde my
heeft ingewilligt en voltrocken , niet
twijffelende ofte 't sal den goetwilli-
gen Lief-hebber aengenaem zijn.

Den eersten
Januarii
1669.

U. E. Dienstwillige

J. FIERENS.

Op

Op het derde Deel

VANDE

Natuyrelijcke Metamorphosis

VAN

SR. JOANNES GOEDAERT.

Wie sal Natuurs geheym door 't duffe Breyn navorffen,
Nu 't Beeldt van Godes Geest in ons soo dick met
schorffen

In 't Erſlyck-ſonden-pack omschorſt leyt? wie doch?
wien

Sal d' alderminſte ſaeck in 't binnenſte doorsien?

Niet een Eylaes! niet een! hoewel ſeer ſwacke Spieren,
Om d'eyndeloofſe veſt van 't heele Al t'omſwieren

In ons maer over zyn, verdient het echter Lof

Als men door willen pooght. De Dierkens die in 't ſtof

Geduurigh vroetelen, die doen ons 't hooft ſchier breken,
Als men door ſchranderheyt na haren aert gaet ſteken.

Goedaert, die aerdigh was, die ſochte na den aert

Van al en yder, hoe, en op wat wijs' gebaert

Sy werden, hoe 't haer ginck, wat wiſſclingh van ſaken
Haer in haer levens tydte geſtadigh quam genaken.

Dus vint hyſ' eerſt in 't Ey, dan ſchout hyſ' als een Worm

Eerſt kleen allengskens groot tot haar volwaffe Form;

Versheyden van Colour. Wat voedſel datſe eten,

Waer haer onthoudingh is dat heeft hy mé geweten,

Door eygen onderſoeck. Dan vint hyſ' als een kint,

tWelck in ſijn teere Feught met ſwachtelen omwint

Gespelt

Gespelt is in de Luur, of wel als een Mummie
Gebalsemt na de Doodt met ed'le Specerie:

Soo leggen sy als doodt. Dan rijfense eens weer,
Gelijck als uyt de doodt, versien van vlerck en veer:
Daer vliegt dan't geen eerst kroop op brave vlugge wiecken.
Komt Christen mensche, komt, leert hier wat Christ'lycks
riecken.

Hier's Balsam voor de Ziel soo ghy hier wel op let.

De Weereldt is uw Ey, daer ghy zijt ingeset
Als ghy ter Weereldt quaemt, hier sult ghy oock nu moeten
Uyt gaen, om als een Worm uw Meester te ontmoeten;
Soo was hy op der Aerdt, veracht gelijck een Worm.
Wat moest dat cierlijck Hooft niet uytstaen menig storm,
Van't Pharisees gebroet, en hare Onderstaten?
O Jesu als't ons druckt wilt ons dan niet verlaten!
Siet ghy dees Dierkens aen, gelijck als een Mummy,
Als Doodt, soo weet ô Mensch! ô Christen Ziel! dat ghy
Oock eens in't nare Graf met uwe Romp sult rotten,
En datge oock op't laerst op Godts Basuyn sult vlotten,
Om weder op te staen. Dan vlieghtge wel tot Godt.
O Heer! ô Heer! wanneer vergunt ghy ons dit Lot!

J. le Gouche.

Een

Een ander op den

A U T H E U R.

Godt haelt de Goede t'huys op sijn bestemden tijt;
Daer rusten sy van moeyt' en van de bitse Nijt.
Geluckigh die soo rust! Goedaert, die na de aerden
Der Dierkens stadigh socht, die leeft noch op der Aerden;
Hoewel de aerd' hem deekt. God riep hem al te vroegh.
Sijn braef begonnen Werck onrijpe Vrucht maer droegh,
Als hy op sijn bevel ten Hemel moest verhuysen,
Hier latende sijn Romp in d'onderaertsche kluyfen:
Dus wordt het door de Mey in Winter-tijdt voltoyt.
Nu leeft hy door den druck, en sterft wel licht'lyk noyt.
Was niet sijn Aerd te Goed om t'eenemael te sterven?
Soo moet nu Goedaerts Aerdt een goeden Naem be-erven,
Die in gedachten blijft. Moest al dat Goet was wegh?
Wat bleef daer op der aerd? als't enckel duyvelsch', segh?
Door den selven.

Op den Uytgever van dit Werck,

D. J O A N N E S de M E Y.

WAt wonder dat de Mey lust heeft, om dese werken
Te brengen aen den dagh? is 't niet om dat wy
merken

Dat ons de Mey-maendts vrucht,

Gaet schak'len dees genucht?

Om dat dees Dierkens dan vaek eerst te voorschijn
komen,

Op kruyden van het Velt, of cierelijcke Boomen,

In schoonen Hof geplant,

Of by de Water kant?

Door den selven.

BLAD-WYSER.

- V**ier-en-twintigh nieuwe Bevindinghen
van Joannes Goedaert. Pag. 1. tot 54.
Bysondere op-merkingen over alle de Be-
vindingen des selfden Autheurs. Pag. 55.
Vande Wormen. Pag. 83. en 95.
Amerikaensche kleene Dierkens. Pag. 87.
Van het vliegen der Bloedt-loose
Dierkens. Pag. 91.
Vande Tarantula. Pag. 100.
Vande Sprinck-hanen. Pag. 110.
Vande Byen. Pag. 123.
Vande Mieren. Pag. 128.
Vande Scorpionen. Pag. 136.
Van het onderscheyt der Reyne
ende Onreyne Dieren. Pag. 138.
Vande Spinne-koppen. Pag. 146.
Vande Dieren ende Dierkens welcke inde
Heylige Schriften by-ghebracht worden
om de Menschen te onderwijfen ende
te overtuygen. Pag. 159.

META-

A

METAMORPHOSIS
NATURALIS.

Het derde ende lietste Deel van
J O H. G O E D A E R T.

A.

Eerste BEVINDINGE.

DEse Rupfen leven seer
vreedsaem met malkande-
ren, doch zijn seer schrik-
achtigh; want sy door hare groote
ruygigheyt seer gevoeligh zijn. Ge-
bruycken oock ruogh voedtsel, te
weten de bladeren van den *Carduus*

A

Bene-

Benedictus, waer van sy het fijnste ende sachtste met lust eten, maer de harde ribbemens laten se staen.

Tegen den avondt spinnen sy een dun net over haer lijf tegen de nacht koude, zijn seer swart, doch beset met eenige scherpe doornkens, welke ook swart zijn, doch met wat geel vermenght. Dese Rupsse heeft haer tot veranderinge gestelt den 19. Julii 1665. welcke veranderinghe seer curieus was in't aensien, net deurloupen als met gout: ende is daer uyt voort-gekomen op den sevenden Augustus een schoone Kapelle, niet minder net schoone verdeelt van diversche coleuren, ghelijck in de bygaende plate vertoont werdt: welke leefde sonder voedtsel tot den elfden dito.

B

B.

Tweede BEVINDINGE.

DEse Rupfen onthouden haer in een groote menigte op de willige Boomen, welckers loof sy tot voedsel gebruyken. Alsmen haer aenraekt doense groot tegen weer door het seer rap sliengeren van haer achter-lijf.

Dese heeft haer geset tot veranderinge op den 10. September 1663. ende in het Jaer 1664. den 22. Augustus is daer uyt voort-ghekomen een Vliegh, welke leefde sonder eten tot den 30. dito. Dese Rupfen drincken langh ende veel, ende beminnen seer de soetigheyt. In het midden van de veranderinge is een pick swart Ey verborghen, waer uyt de gemelde Vliege te voorschijn komt.

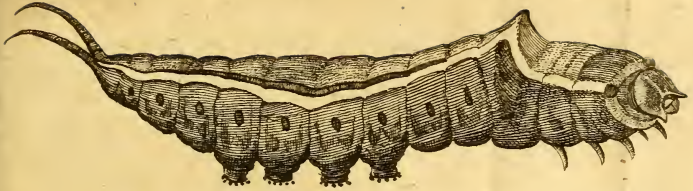
C.

Derde BEVINDINGE.

DEsen Worm ofte Rupse onthoud sich op de willige Boomen ende eten met groote graegheydt soo wel des nachts als des daeghs, het loof van de witte willighe bladeren. Als hy ge-eten heeft, trekt hy sijn hoofd in sijn lijf ende verberghet het tegen den regen.

Als hy ophielt van eten, stelde ik hem in een groot glas, dat ik half vol aerde dede, ende leyde daer in eenighe stuxkens van oudt willigen hout, dat hem wel aenstondt, want hy brak ende verbrijfelde het selfde als tot zant of zaegh-mul, ende vermengde dat met het slijm dat hy uyt sijn lijf haelde,

C

haelde , ende maecte daer van een woon-plaetse om sich daer in tot veranderinge te verbergen. Dese woon-plaetse was in het aensien , even als of het niet anders en waere geweest als een stuk oudt willigen hout , sulx dat het onmogelick was te bemerken datter een Rupse in was. Daer en boven was het soo hart als steen , soo dat ick qualijck met mijn mes het konde van een scheyden.

Eer hy sich tot de veranderinghe begaf , wiert hy inden tijdt van twee uyren ganschelijck van sijn schoon colour berooft , ende wiert doncker-roodt ende uyt den blaeuwen , even als of hem den doodt aenquam. Hy heeft sich tot veranderinghe ghestelt op den 30. Augusti 1663. ende op den 11. April des Jaers 1664. is hy

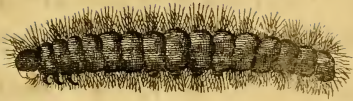
uyt sijne harde wooninghe komen door-bijten, verandert zijnde in een asch-gracuwen ende schoon gewaterden Uyl ofte Kapelle, hier nevens afgeschildert. Dit Uyltjen hielt sich voorts seer stil; ik stacker een spelde dwers door, ende leefde doen tot den 24. Mey, sonder by-na eenighe beroeringe, of immers weynigh gewoel te maken.

D.

Vierde BEVINDINGE.

DEse Rupse is seer geswint in het loopen, ende eet sonder onderscheydt by-na van alderley loof of kruydt dat hem voortkomt, op de weyden is sijn voedtsel het klaverbladt, op de dijcken wilden thijm, ende

D

ende veelderley ander kruyt, op de boomen eet hy het loof van de olmen, willigen ende andere boomen: soo dat hy sich aen geen seker voedtsel en verbindt, daer in teghendeel vele andere Rupsen eer sterven, danse eenigh ander voedtsel souden ghebruyken alse een yder na hare soorte gewoon zijn.

Ick hebbe noyt schoonder swart ghesien als dese Rupse heeft op sijn gantsche huydt, niet seer ongelijck het swart van sommige wilde Vercens welke uyt West-Indien komen. Alsmen hem aenraeckt, rolt hy sijn lijf in een, als of hy geen pooten en hadde.

Heeft sich tot veranderinge begeben den 13. September 1663. ende op den 25. Mey 1664. is daer een

Uyltjen van te voorschijn gekomen, diergelijcke van schoone wittigheyt ik noyt gesien hebbe; doch het lijf is geel met swarte Vlecken in dry rijgen verdeelt. Het hielt sich seer stil als of het doodt was, ende liet sich om ende om rollen sonder sich te bewegen, uyt vreesse van de doodt, ende stierf den 28. dito. Ick was seer verwondert dat uyt sulken pik swarten Rupse, soodanigen schoonen witten Uyl quam, daer nochtans aen de Rupse geen wit altoos en was, dan alleen een weynig onder aen den mont.

Uyt een andere swarte Rupse van dese selfde soorte is op den 13. Junii 1664. een Vliege voort-ghekomen, hebbende onghemeene langhe pooten, doch en leefde maer tot den 14. dito.

E

E.

Vijfde BEVINDINGE.

DEse Rupse eet het loof van de Elfe-boomen. Heeft op zijn rugghe twee kromme haecken die geel zijn, gelijk ook het overige van het lijf, doch met een ander Amberachtigh gloeyend couleur vermenght. Doch eer hy sich tot veranderinghe voeghde, wiert hy Doncker-groen, ende de twee gemelde haecken soncken in den rugge, soo dat het gantsche lijf effen was.

Hy stelde sich tot veranderen op den 6. October 1663. ende op den 27. April 1664. isser een Uyltjen van voort-ghekomen dat seer vreemt van coleuren is ende niet wel om te be-

schrijven, alsoo de coleuren seer onder malkanderen vermenght zijn.

Dit Uyltjen was van een sterk leven, ende vloogh den gheheelen nacht, seer weynigh rustende. Is sonder cten in het leven ghebleven tot 5. Mey, ende doen is het gestorven, doch met de vleugelen in de hooghte op-gerecht ende aldus blijvende staen na de doodt.

F.

Sijde BEVINDINGE.

DEse Rupsen onthouden haer meest op de Blom-kolen, welke sy voor haer voedtsel ghebruycken. Een van de selfde sich in een hoeck onder een papier begeven hebbende, is gestorven, ende zijn uyt sijn doode
lijf

F

lijf op den tienden September 1663. twaelf Wormen komen kruypen, welke Wormen in den tijdt van vier uyren, yder in een Ey veranderden, ende op den 2. Julii den volgenden Jaers 1664. zijnder uyt die twaelf Eyeren twaelf Vliegen voort-gekomen, die seer graeuw waren.

Een andere Rupse van de selfde soorte is mede gestorven den twaelfden September 1663. ende op den 17. der selfde maendt veranderde hy gansch ende gaer in een Made-worm, welcke met groot geweld door sijne huydt brack.

Een derde Rupse van de selfde soorte als voren vermelt is, heeft sich tot veranderinge gestelt den 25. September 1663. ende op den 8. Mey 1664. is daer van voort-ghekomen
een

een droevigh Uyltjen , vreemt van
 couleur ende seer traegh van bewe-
 ginge , ende bleef in het leven sonder
 eten negen dagen.

G.

Sevende BEVINDINGE.

DEse Rupse was seer traegh in
 het kruypen , gelijkende niet
 qualijk den Leuyaert van West-
 Indien. Wat spijsse ik hem voorstel-
 de , hy en quam nerghens aen. Met
 sijn achterste bruyne veer wist hy sich
 selven seer aerdigh af te vaeghen als
 met een kleer-borstel. Alsmen hem
 hem ergens aen het lijf raeckte , was
 hy dadelijk daer by met de gemelde
 veder van het achter-lijf.

Eer sy haer tot de veranderinghe
 voe-

G

voeghen; sitten sy ses of acht daghen soo stil als offse doodt waren. Dese heeft haer tot veranderinge gestelt op den tweeden October 1663. ende op den tweeden Mey 1664. is daer van voort-ghekomen eenen witten Uyl die seer sterck was. Ende op dat hy sijne coleuren niet en soude af-vliegen, stak ik een spelde door sijn lijf, ende leefde alsoo noch sonder eten tot den selden dito.

Het was een wonder om te sien, op wat een vreemde maniere dese Rupse haer tot de veranderinge ghestelt heeft. Eerst spon hy een seer dun ende wel uyt-ghesponnen net, met stercke draeden, welcke hy uyt sijn lijf voortbracht. In dit net spon hy een ander net, dat het eerste niet en raekte; maer daer in sweefde als
 een

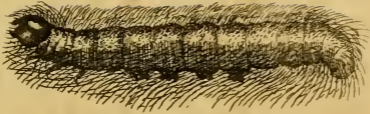
een bal inde locht; doch dit net was
 soo dicht, dat men daer niet door
 sien en konde; ende daer in geschiede
 de sijne voor-gemelde veranderinge,

H.

Achtste BEVINDINGE.

DEse Rupse eet het loof van de
 Else-boomen; het gansche lijf
 is dicht met hayr beset; als men
 dit hayr maer eenighsins aenroerde,
 smeed hy met sijn kop seer vinnighlijk
 teghen het achter-lijf. Sijn schoon
 groen couleur wierdt hy gantsch quijt
 op eenen nacht, ende wierdt allenx-
 kens heel swart, soo dat ick het
 merckelijck sien konde: sijn hayr
 dede hy beven ende schudden in
 dese verschietinge sijns colours, hoe-
 wel

H

I

wel hy ſijn vel niet en veranderde.

Stelde ſich tot veranderinge op den ſelden October 1663. in ſoodanigen geſtalte ende coleuren als in het midden vertoont wert. Op den 30. Junii 1664. is daer uyt voort-gekomen eenen droevighen Uyl van couleur, met vele ſwarte ſtreepen vermenght, gelijk op de plaetſe te ſien is. Hy hielt ſich tot den twaelfden Julii ſeer ſtil, ende ſtierf by-na ſonder eenige be-roeringhe.

I.

Negende BEVINDINGE.

DEſe Rupſe onthoudt ſich in de Elſe-boſſchen ſoo langhe het loof kracht heeft ende teeder is, maer als het hardt wort, ſoo verandert

andert hy van plaets. Is feer goet-aerdigh, al wordt hy van andere gesmeten, doet geen tegen-weer, maer loopt wegh. Heeft sich tot veranderinge ghestelt op den selden October 1663. ende op den 25. April 1664. isser van voort-gekomen een Uyltjen uyt den blaewen op het lijf, ende vleugels, ende van achteren uyt den rooden wat bruyn-achtigh. Het bleef altoos op een plaetse sitten sonder sich te verroeren van den 25. April tot den tweeden Mey, ende stierf sonder eenige beweginge. Doch eer het stierf, heeft het eenighe Eyeren geleght, welcke van couleur uyttermaten schoon Spaens-groen ver-toonden..

K

K.

Thiende BEVINDINGE.

DEse groene Rupse onthoud sich mede op het elsen-loof, dat hy tot zijn voedtsel gebruykt. Geeten hebbende streckt hy sich recht uyt soo langh als hy kan bereycken, ende blijft soo stil sitten tot 's anderdaeghs. Als hy voort kruypt, brengt hy zijn achter-lijf tegen het voor-lijf aen, sich vertoonende als een groene kramme, ende strekt sich dan weder recht uyt, ende soo al voort ende voort, tot dat hy tot zijn voornemen ghekomen is.

Dese Rupse heeft sich tot veranderen ghestelt den selden October 1663. ende daer is uyt voort-gekomen

B men

men op den eersten Mey 1664. een seer net Uyltjen gelijk onder op de Plate te sien is, doch d'een is veel schoonder na de veranderinghe als d'ander, maer ik hebbe de schoonste verkosen om af te Schilderen ende den E. Leser te vertoonē. Het heeft gheleest tot den achtsten dito sonder eten, ende was in het vliegen seer snel ende gaeuw.

L.

Elfde BEVINDINGE.

DEse Rupse bemint tot sijn voedsel, het langh en wit ruygh-wilighen loof, doch en eet het niet of het moet versghetrocken wesen: is seer traegh in het kruypen. Heeft sich tot veranderinge geset op den thien-
den

L

den October 1663. ende op den eer-
ften Mey 1664. is daer uyt-gheko-
men een Uyltjen dat sich seer stille
hieldt. Als ik het met een priemken
aenraeckte, liet hy sijn selven schie-
lijck vallen 't onderste boven ende
bleef stil liggen of hy doodt geweest
waer, sonder eenighsins te bewegen,
hoe ik hem ook aenraekte, soo dat
ik meende dat hy doodt was, ende
om de sekerheyt te weten stak ik een
spelde door het lijf, doch en roerde
noch niet; maer een half quartier
uyrs daer na opende hy sijne vleuge-
len ende pooghde wegh te vliegghen
maer en konde niet, ende leefde tot
den elfden Mey 1664.

M.

Twaelfde BEVINDINGE.

DEse Hout-wormen worden gemeenelyk gevonden in de schorsfen ende tusschen de schorse ende het hout der Eycken-boomen soo langh sy kleen zijn, ende worden aldaer uyt haer zaedt voort-gheset; maer alle grooter worden, door-booren sy tot het binnenste der Boomen, ende doen aldaer groote schade. Het is wonder, dat een sachten Worm dickmael ghesien wordt te booren dwars door het hout dat soo hart is, datmen naeuwliks met een mes daer yets van snijden kan. Door dit booren komense tot den termentijn ende olyachtige vochtigheydt, welcke in
het

M

het hout besloten leght, ende dese Wormen tot haer voedtsel gebruyken. Hare voorste becken moeten noodtsakelijck niet alleen wat hart, maer insonderheyt seer scherp, subtiel ende dun zijn, datse tot het binnenste van het hout kunnen doordringen, ende het selfde tot stof vermalen, gelijk men allesins van dese ende andere Hout-wormen ghewaer wordt.

Een van dese Wormen heeft sich by my tot veranderinghe ghevoeght op den derthienden November 1663. ende den sesden Aprilis 1664. isser dit roode Dier van voort-gekomen, dat in het onderste van dese Plate ver-
toont wort. Ik heb het in't leven behouden met wat suycker te geven tot den vijften dagh van Meye.

N.

Derthiende BEVINDINGE.

DEse Rupsen eten het loof van de willighe Boomen : Na dat een daer van ghenoegh ge-eten hadde, bleef hy eenen ruymen tijdt ligghen sonder yets te nutten, waer uyt ick dachte dat hy sich tot veranderinghe soude gaen stellen hebben. Maer ick wierdt ghewaer dat in plaets van te veranderen, aen yder zijde van sijn lijf een groene Made voort quam met een swarten kop. De Moeder-rupse uyt welkers lijf dese Maden kroopen, dede seer groot geweld met haer lijf te wringhen, te draeyen, uyt ende in te trekken ende andersins, om dese Maden quijt te worden; heeft mede

N

mede tot dien selfden eynde dikmael het hoofd om hoogh verheven, ende dan weder in-getrocken; nu het lijf uyt-gereckt dan weder in malkanderen gehaelt, nu wat stil gelegen, dan een weynigh voort-gekropen: soo dat het een wonder was om sien, met wat arbeydt ende bangigheydt dese Maden uyt haer lichaem ghedreven wierden.

Soo haest nu een van de ghemelde Maden uyt het lichaem ghekropen was, soo heeftse haer selven dadelijk ghestelt aen de openinghe des lijfs daerse was uyt-gekomen, ende bleef daer soo langhe aen suyghen, datter niet meer overigh en bleef dan den enckelen huyt van de Moeder-rupse, uyt welcke sy voort-gekomen was. De andere Made ofte sijn mede-maet

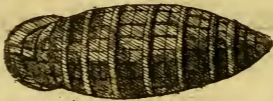
stierf, alsoo voor hem niets overigh en was om te suygen, maer de eerste al het voedtsel alleen na sich getrocken hebbende, liet hem in de wonde steken, ende soo haest als hy de Moeder gansch hadde uyt-gefogen, soogh hy oock sijn mede-maet gansch uyt; ende is daer na blijven liggen tot op den vijfthienden October 1664. sonder eten, ende is doen verandert in een swart Ey: ende uyt dit Ey zijn op den achtienden Mey 1665. voortgekomen twee soodanige Vliegen als hier nevens op de Plate een af-ghebeeldt staet.

Het is (mijns bedunckens) aenmerckens waerdigh, dat hoewel de een Made de ander hadde uyt-gefogen, dat evenwel daer door de voorteling van twee Vliegen niet en is

ver-

0

vermindert: want de eene Made de substantie ende kracht van beyde in haer hebbende, heeft alleene twee Vlieghe voort-ghebracht, even als offer twee Maden gheweest hadden, welcke yder hare bysondere Vliege voort-brachten.

O.

Veertbiende BEVINDINGE.

DEse groene Rups onthoudt sich op de willighe Boomen, ende gebruyckt het loof daer van tot sijn voedtsel, ende dat tot in het laetste van de Somer toe, principalijck inde maent van October. Hy is seer graegh in het eten, ende eet ghemeenelijck wel vijf of ses uyren langh gestadelijck sonder op-houden. Hy eet des mor-

ghens met het aenbreecken van den dagh; ende wordt niet eer de oude verteerde spijsse quijt, voor dat hy eet: want de nieuwe spijsse dringht hem de oude overblijffselen van de voorgaende uyt het lijf. Houdt sich soo vast aen het willigen loof, dat hy by-na met geen ghewelt daer van te trecken is, of soude dickmael sich selven eer in stucken laten van een halen.

Is boos van aerdt, als men hem aen aenraeckt, soo smijt hy met sijn achter-lijf seer vinnigh gunts ende herwaerts, pooghende met de pinne die daer op staet te steecken, welcke venijnigh is. Dit is een Manneken, de Wijfkens zijn soo schoon niet, maer graeuwer ende sonder die ronden vlekken, welcke de ghedaente
van

van ooghen ſchijnen te vertoonen.

Als deſe Rupsen haer willen begeven tot veranderinge, ſoo woelenſe ſeer langh, tot datſe van alle haere vuyligheden volkomentlijk gereynight zijn. Dit geſchiet zijnde, ſtelt hem tot veranderinge ſonder yets te ſpinnen, ofte iewers in te dringhen, of ſich iewers mede te bedecken; (gelijck de andere Rupsen ghewoon zijn te doen,) hy ſchiet alleenelijck ſijnen huyl af ende dan ſiet men de veranderinghe ligghen, ghelijck hier nevens op het midden der Plate aenghewefen ſtaet. Deſe veranderinghe ſtelde ſich op den negenthienden September 1663, ende op den vijfden dagh van de maendt Mey in het volghende Jaer 1664. is daer uyt te voorſchijn ghekomen cenen ſtercken

Uyl,

Uyl, welcke leefde sonder eten tot den veerthienden der zelfde maendt Mey ende ftierf.

Van defe foorte van Rupfen en heb ick noyt gheen volkomen Uyl konnen bekomen, altoos waren de Vleugels bekrompen, even als offe van het vyer versenght waeren gheweeft, ofte als een gherompelt parkament, dat te na by het vyer gheweeft is: ende defe Vleugels komen noyt tot haer selven, ofte en worden noyt behoorelijck uyt-ghefpannen; soo dat de Uyltjens niet en konnen vliegghen, maer sonder te eten van honger fterven moeten; doch fetten echter haer zaedt eerse fterven.

P

Q

P.

Vijftbiende BEVINDINGE.

DEse Rups is seer vaerdigh in het voort-kruypen ende doet een snellen voort-ganck, want yder pas die hy doet, is soo langh als de Rups selfs is, soo dat hy de plaets daer hy over kruypt, schijnt met sijn lichaem als met een passer ofte maniere van spanninghe, af te meten. Hy onthoudt sich aen sekere bloemen ghe-naemt Klapsis, welckers groen loof hy tot sijn voedtsel gebruyckt, ende dat met een groote graegheyt. Hy eet ghewoonelijck in den nacht, maer in den dagh houdt hy sich seer stil ende onbeweghelijck; al is 't dat men hem stoot of aenraeckt, blijft echter

echter sonder beweginghe ligghen.

Hy heeft sich tot veranderinge gestelt op den 11. Augusti 1664. ende op den eersten September is daer van voort-ghekomen een Uyltjen hier nevens aengeteyckent, seer net ende geswint in het vliegen; doch' het en vlieght niet dan alleenelyck by het licht vande kaerse. Het hadde een seer vreemde en ongewoone maniere van vliegen, even als of het gheduyriglyk over sijn hoofd getuymelt hadde.

Q.

Sesthiende BEVINDINGE.

DEse swarte Rupse eet seer geern ende met groote graegheydt het jonck gras, dat eerst begunt uyt te schieten. Yder reys als ick hem eten bracht,

bracht, liet hy hem selven vallen, ende rolde sijn lijf in malkanderen als een Egel, ende bleef soo een tijt langh seer stil liggen, als of hy doot gheweest hadde. Daer na soo een ruymen tijt den geveynsden gespeelt hebbende, begon hy te eten met een grooten lust ende rappigheydt. Na dat ick hem alsoo eenen ruymen tijdt alle morghen den kost beschickt hadde, hieldt hy op van eten, ende wierdt doen seer boos-aerdigh, want het minste dat men hem aenrocht; dede hy niet dan sijn lichaem gunts en weder smijten ende slingeren met een groote vinnigheydt ende vaerdigheydt, om in sijne ruste ghelaten te zijn. Heeft sich tot veranderinghe ghestelt op den sestienden Augustus 1664. Meer en hebben wy deses aengaende,

gaende , uyt de Schriften des Au-
theurs niet kunnen vernemen.

R.

Seventhiende BEVINDINGE.

ALs dese Dierkens eerst voor den
dagh komen , zijne soo kleyn
als een gemeene Vloo , maer worden
daer na redelijck groot. Sy onthou-
den haer in de water-grachten : ende
gebruycken geen ander spijsse dan dat
de grootste de kleenste op eten. Ick
heb ghesien dat de grootste van dese
drie in een seer korten tijdt sesse van
de kleenste den kop af-beet ende
voorts op at ende gheheel verslondt.
Hier uyt ontstaet het dat dese Dier-
kens seer schrick-achtigh zijn ; soo
haest de kleene de meerder ontmoeten,
ten,

R

S

ten, springhen sy met een groote kracht ende vaerdigheydt te rugge, doch het en kan haer gheensins helpen. Meer hebben wy hier van inde Schriften des Autheurs niet ghevonden; dan dat van de selfde Dierkens is voort-ghekomem dat blaeuw ghevleugelt Dier 't welck onder op de Plate verthoont wort. Doch wanneer dese veranderinge geschiet is, of hoe lange datse geduyrt heeft, en vinden wy niet aengeteeckent.

S.

Achtiende BEVINDINGE.

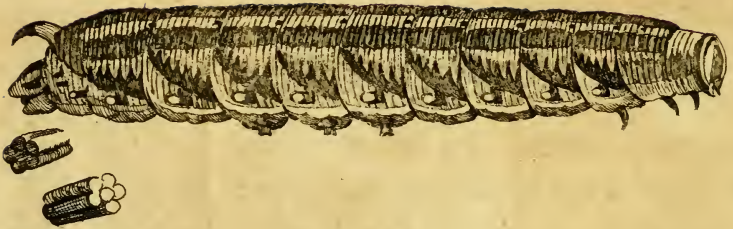
DEse Rupse is my gefonden van Berghen-op-Zoom door den Edelen Raedts-Heer d'Heer van Cruyningen, welcke hem gevonden

C hadde

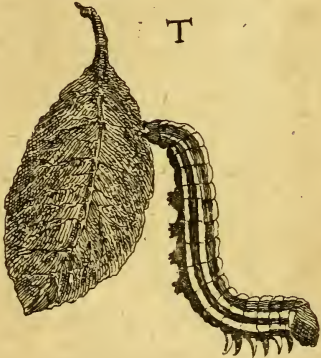
hadde op een Abrikoos Boom: doch na dat hy tot mijnen huysse was, heeft nergens willen van eten, maer stelde hem tot veranderinge op den sevenden October 1664. ende is daer van voort-gekomen op den twintighsten Mey 1665. een licht-graeuwen Uyl hier nevens af-geteekent. Desen Uyl is gewoon met sijn twee voorste pooten sijn gantsch hooft soo te bedecken, datmen het selfde niet en kan sien. Oordeele dat het een Wijfken is, om dat sijn achter-lijf seer dick is. Want dat merck ick in't gemeen van de Rupsen, dat de Wijfkens aen het achter-lijf gemeenelyk seer dick zijn, want daer liggen de Eyeren verborgen; maer in tegendeel zijn de Mannekens aen haer achter-lijf seer smal ende dun.

V

T

dun. Dese Rupsse heeft voorts na hare veranderinge geleefd sonder eten, tot den dertighsten Mey. Eer hy stierf heeft hy sijn zaedt in overvloed geset, maer alsoo daer geen Manneken was by geweest, soo is het alles te vergeefs ende onvruchtbaer gebleven. Want soo gaet het met alle Eyeren die de Rupsen van haer geven, daer en komt niets van, ten zy datse door het Manneken vruchtbaer gemaect worden.

T.

Negenthien ende Twintighste

B E V I N D I N G E N.

DEse Rupsse heb ick gevangen op den 28. Mey 1660. haer voedsel zijn de bladeren van de Olme-

boomen als oock der Peere-boomen. Als dese Rupfen wel ge-eten hebben, begeven sy haer aen den kant van een bladt, ende setten haer daer aen wel ter degen vast met het achterste van haer lijf, hangende voorts met het lijf nederwaerts, doch den kop houden sy een weynigh om hoogh gebogen. Met den ondergank der Sonne stellen sy haer om te slapen, ende buygen met haer hooft achter over in het lichaem in-getrocken zijnde, ende slapen aldus tot dat den dagh aenkomt, ende begeven haer dan tot het eten: doch voor ende na den eten zijnsse gewoon seer snellijck haer kop gints ende weder te slingheren ende te schudden. Onthouden sich by malkanderen seer vreedtsaem, maer alse malkanderen al te na by komen, vattense malkander

der

der rondtom het middel-lijf ende slingeren d'een d'ander met groote hevigheyt. Sommige van dese soorte slapen wel seventhien of achtien uuren op eenen tijdt: somtijts daer-enteghen kruypense wel twee daghen achter een sonder te rusten ofte te eten. het onder-lijf is soo klaer datmen daer door sien kan. Meer en vinden wy van dese Rupsen by den Auteurs niet beschreven.

Maer hy verhaelt ons, dat uyt de verrotte stoffe van Muysen, hy ghewaer is gheworden dat Wormen te voorschijn komen, ende dat uyt die Wormen een gemeene slag van Vlieghen gegenerceert wort. Sijn oogmerk verhaelt hy ons geweest te zijn, te ondersoeken of het waer is, 't gene sommige meenen, datter uyt de her-

lenen der Muysen fouden Wormen komen, ende dat die Wormen in Muysen veranderen fouden, 't welck hy getuyght bevonden te hebben onwaerachtigh te wesen.

V.

Een-en-twintichste BEVINDINGE.

DEse Rupse onthoudt ſich op de Kooren-landen, ende gebruykt aldaer de wee-winden tot ſijn ſpijſe, doch alderlieft de kleene ofte klockgies-winde; ende eet ten minſten twee uyren achter een ſonder ophouden. De vuyligheyt welcke hy quijt wordt, heeft een ſeer vreemde ghe-daente, als of het in een vorm ghedrukt ware, gelijk ick in deſe Plate hebbe verſtoont.

Deſe

Dese Rupse is seer vreemt ende vermenght van verscheyden coleuren, twee swarte strepen loopen over den rugge, een groene in het midden; den grondt is uyt den groenen, op sijn achter-lijf staet een orangien kromme pin, hier en daer vindt men ook het wit ende blaeuw aerdighlijk onder de andere coleuren vermenght, is seer snel van gehoor ende gevoelen. Soo haest hy yets hoorde, of dat ter wat beroert wierdt, bleef hy dadelijck een tijdt langh seer stil liggen sonder eenige beweginge. Meer en heeft den Autheur hier van niet naghelaten.

X.

Twee-en-twintigste BEVINDINGE.

Vanden oorspronk der Muggen.

Ick hebbe seer groote neerstigheyt ghedaen, om uyt te vinden, van waer dat de Muggen haer begin nemen. Ik meende datse vanden dauw voort-quamen, om dat ick des morgens vroegh voor den op-ganck der Sonne, onder de bladeren ende loof der Boomen ende Kruiden, menige Muggen ghewoon was te vinden; doch sy begeven haer daer tegen den avondt om te schuylen ende sich te verberghen tegen de koude van den nacht. Ick heb voorts bemerckt dat de Muggen haer in groote menighte ont-

X

onthouden ontrent ende in de regen-
 backen , infonderheydt in de maendt
 van December. Want in dese regen-
 backen brengen fy haer zaedt, ende
 dat op dese volghende maniere. Sy
 vliegghen op het reghen-water, ende
 daer op sittende, steken fy haer on-
 der-lijf in het water, ende schieten
 uyt het selfde haer zaedt, 't welck
 dadelijck op den grondt van het wa-
 ter sinckt, (even ghelijck op dierge-
 lijcke wijse wy getoont hebben in ons
 tweede Deel, dat de Naeyers haer
 achter-lijf, om de selfde reden, in de
 aerde steecken.) Het zaedt op den
 grondt een tijdt langh ghelegen heb-
 bende verandert in bloedt-roode
 Wormkens.

Dese Wormkens leven in het re-
 gen-water by eenighe kleene beest-
 kens,

kens, die ick Water-luyfen noeme, (zijnde niet seer ongelijk de Pampier-luyfen) ende onthouden haer daer den tijdt van elf maenden, ende maken van kalck ende de slijm haers lichaems, eenige kleene huyskens daerse tegen de koude in kruypen. Als den tijdt van haer veranderinge begint te naderen, komen sy in een groote menigte by een, ende brenghen haer hoofden by malkanderen, ende doen niet anders dan geduyrighlijck woe- len ende slingeren met haer achterlijf, ende op dese wijze vergaderen sy een groote menigte van slijm, in welcken slijm sy haer dan gaen leggen tot de veranderinge. Op den dertigsten Junii ende den derthienden Julii heb ick bevonden dat uyt dese veranderinge vele Muggen zijn voort-ghe-
komen.

komen. De Mannekens hadden kleine pluymkens op het voorhoofd, de Wijfkens niet, maer zijn vol zaedt; ook en zijnsē soo fel niet in het steken als de Mannekens.

Gelijck de Muggen voort-komen van bloed ende bloed-roode Wormkens, soo beminnensē ook altoos seer het bloedt tot haer voedtsel, insonderheydt het bloedt der Menschen: tot dien eynde trachtensē insonderheydt tegen den avondt, in de huysen te komen; indien men haer daer uyt fluyt, sy weten seer vaerdelijck door de sçhouwen te komen: sçhuyft men de gordijnen toe, sy zijn soo gaeuw datle tusschen de gordijnen ende het rabat, ofte door de minste openinge dieder iewers wesen mach, in dringhen. Ende begeven haer dan stille-

kens

kens in de hoecken der bedt-fteden, tot datse den warmen aefem der Menschen gewaer worden, ende dan komense die met een on-aenghenaem gefangh aentaften, ende stellen haer felven seer net op de sweet-gaetjes onser lichamen, daerse weten aldermeest openinghe te zijn, om op het lichtste het bloedt te suygen: want in dese sweet-gaetjes stekense dadelijk hare straeltjes, welke seer dun, subtiel ende maer van dry hayrkens te samen ghevrocht zijn, doch van binnen loopter een dun buysken door, 't welck de strael stijfte geeft, ende langhs welcke sy het bloedt ophalen, ende dat soo langh tot datse vol zijn.

Het is aenmerckens waerdigh, dat als een Mugge haer lijf vol ghesogen heeft, soo en sal sy van u handt ofte
 van de

van de plaets daerse op gefeten ende uyt ghesogen heeft, niet wegh vliegen, ofte sy sal een droppelken water uyt haer achter-lijf laten vallen. Ende dit water is te voren vermenght geweest met het bloedt datse heeft op-gefogen, ende om dat het haer niet nut of dienstigh is tot voedtsel, soo weet de natuyr in soo korten tijt, het selfde van het bloedt te scheyden ende af te werpen, 't welk voorwaer een wonder is om aen te merken.

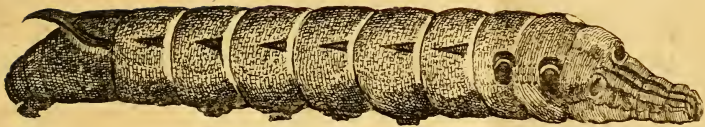
Als de Muggen alder-eerst uyt den grondt van de regen-backen na boven komen drijven, dan zijse wit van gedaente ende men sieter geen vleugels aen noch pooten; maer in den tijdt van een vierendeel uys begunt men die te sien, ende dan begevense haer aen de muyren van de regen-

reghen-backen soo langhe dat hare vleugels stijf ghenoegh ende bequamelijck uyt-ghespannen zijn om te kunnen vliegen.

Maer misschien sal ymandt by sich selven dencken, hoe kondt ghy weten wat de Muggen al doen onder het water op den grondt der regenbacken? Ick antwoorde, dat om dit alles seer pertinent uyt te vinden, ick hebbe laten maken een groot vat van glas, in welke ik eenige vande voorghemelde bloedt-roode Wormkens gedaen hebbe, ende hebbe haer aldaer alles beschickt datse in de regenbacken vinden, als steen, kalck, ende aerde. Ook moest ick het water versheyden malen ververschen, ende altoos wat locht laten, ende in een koele plaetse het glazen-vat bestellen.

Want

Y

Want de ervarentheydt leerde my, dat alse te warm staen, ofte gheen versche locht en hadden, datse al te samen stierven. Ende door dit glazen-vat hebbe ick alle daegh, seer naeuw-keurighlijk op-gemerkt ende beschreven, al watter in het selfde voor-viel ende geschiede.

Y.

Dry-en-twintigste BEVINDINGE.

DEse Rupse heb ik den Olyphant genaemt, om dat hy de gedaente van een snuyte aen sijn hooft heeft, de snuyte van een Olyphant niet seer ongelijck. Sijn spijsen zijn de bladeren van de wijngaerden, maer als sy out ende harder worden, houdt hy op van eten. Na den eten stelt hy hem selven

felven tot slapen, met sijn hoofd tegen het lichaem ghebogen, soo dat men het niet en kan sien, alsoo het in sijn lijf in-ghehaelt is, even ghelijck de Schilt-padden gewoon zijn te doen.

Dese Rupse is seer schrick-achtigh van aerdt, want als men hem maer in het alderminste aenraeckt, soo verschrickt hy tot dry of vier malen toe soo snellijk ende sterk, dat men ghedwongen wort selfs mede eenighsins te schrikken of sich te ontsetten, al ist dat men het wel van te vooren weet, ende meent op sijn hoede te wesen.

Hy weet met sijn snuyte seer rap te spelen, ende de selfde gints ende herwaerts te slingeren; item de selfde seer wonderlijck uyt te steecken ende dan weder haestelijck in te trekken,

ofte

ofte oock om hoogh te verheffen; sulx dat het seer vreemt is om te sien. 'tGheen hy met de snuyte vat ende laet hy niet lichtelijk sich ontnemen; ende weet oock met de selfde snuyte groot ghewelt te doen met yets te trecken ofte voort te slepen.

Hy is seer snel van gehoor, 't welk ick op dese maniere bevont. Als ick op de vloer met mijn voet maer sachtelijk en streeck, soo verschrikte hy seer ende trock sijn geheel lijf in mal-kanderen, gelijk ick seer dickmael hebbe beproeft ende bevonden.

Als hy op houdt van eten ende sich wilt gaen stellen tot veranderinghe, soo laet hy hem selven los van boven nederwaert vallen, ende soekt na een bequame rust-plaets, welke tot sijn veranderinge noodigh is. Tot dien

D eynde

cynde beschickte ick hem eenighe
fluxkens verdort hout ende wat wijn-
gaerdt-bladeren, 't welck hem wel
aenstondt, ende begon die fluxkens
hout met sijn snuyte by malkanderen
te slepen ende met de bladeren ende
slijm dat hy uyt sijn lijf bracht, te sa-
men soo te mengen ende te schicken.
dat hy daer uyt sich een bequaeme
ruyt-plaetse bereyde, ende heeft
daer na sich in die plaetse gheset tot
veranderinge op den vierden Septem-
ber seshien hondert vijf-en-sestig.
Ende nu jeghenwoordigh (dewijle
ick dit schrijve namentlijck den vier-
en-twintighsten Aprilis seshien hon-
dert ende acht-en-sestig) leght hy
noch in die veranderinghe ten huysse
van Jaques Fierens, alsoo den Au-
thour Overleden is. Over vier dagen
heb

heb ick hem aldaer noch selve gezien, ende als men maer een weynigh over sijn lijf den warmen adem uyt sijn mondt wafemt, soo beweeght hy sijn lijf seer snel ende sterk. Als men hem op de handt neemt, ofte aenraeckt, is hy soo kout als een stuck ys: ende heeft alsoo sonder eenigh voedtsel nu alreede in de veranderinge ghelegen zedert den vierden September des Jaers seshien hondert vijf-en-sestigh, tot op heden den achtienden Junii seshien hondert ende acht-en-sestigh: doch hoe langhe hy noch in de veranderinge sal blijven liggen, ende wat daer van sal te voorschijn komen, moet noch met der tijdt nevens andere verwacht worden: ghe-lijk dan by den selfden Jaques Fierens alle de naer-ghelaten Dierkens,

by den Autheur naer 't leven seer curieus geschildert te sien zijn, waer van de curieuse Lief-hebbers 't ghesicht noch altijs kunnen genieten.

Immers is het een wonder ofsien, dat de gemelde Rupse alreeds sonder eenigh voedtsel, soo na drie Jaren langh gelegen heeft, ende noch soo sterck van leven is. Als ick bevondt dat hy (gelijck geseght is) in het aenraken soo kout is als ys, so quam my in den sin, dat de grootte koude deses Diers veroorsaken kan dat hy by sijn dick, taey ende vette vocht, seer lange sonder voedsel kan leven, alsoo door de koude ghematigheyt sijns lichaems, van de selde vochtigheydt seer weynigh end niet dan seer traeghlijk yets kan verteert worden. Gelijck dan oock d

dage

dagelijcksche bevindinghe ons leert, dat menighe Dieren, in den kouden Winter, stil ende als doodt ligghende, onder de koude Aerde, ofte in andere verborghen plaetsen, langhe leven sonder voedtsel, alsoose door haer stil ligghen, ende door de omvloeyende koude, weynigh ofte by na niets van haer natuyrelijcke ende levendigh-houdende vochtigheydt verteeren.

Z.

Extract uyt sekeren Brief, ghesonden van Parijs, door den Edelen, Ernsten Heer d' Hr. W. Boreel, Ambassadeur by sijn Majesteit van Vranckrijck, wegens de H. Mog. Staten der Vereenigde Nederlanden, den 25. Mey 1668.

DEse Kapelle is levendigh gevangen tot Columbes hier buyten Parijs, in den Hof van de Coninginne Moeder van Engelandt. Was daer na stil en onbeweeght, dan door de warmte van de Zon begonse wederom te leven ende sich te roeren; maer op den vierden nacht daer aen, wiertse van een menighte van Mieren uytgefoghen ende ghedoodt, sulcks dat het geheele onder-lijf

N A T U R A L I S.

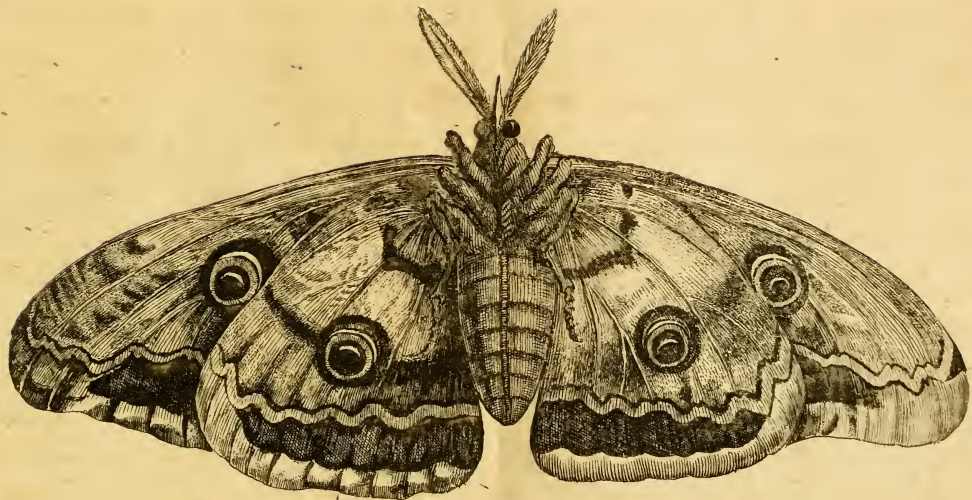
der-lijf verteert wierdt, uytgefondert de Eyeren.

Ende alfoo defe Kapelle wat over een komt, doch veel grooter is als de Af-teyckinge van de eerfte Bevin- dinghe vermeldt in het eerfte Deel der Natuyrelijcke Metamorphofis van *Johannes Goedaerdt*, ghenaemt de Paeuw-oogh, foo fende ick de zelfde over aen dien Autheur. Doch den zelfden Overleden zijnde, isse door d'Heer Munt-meester N. Boreel ter handt ghestelt aen den Drukker Jaques Fierens. Die de zelfde om hare ongewoone grootte en fchoon- heydt, waerdigh geacht heeft hier by te ftellen.

Den ghemelden Edelen Heer maect oock gewagh van een ander fatfoen van een Kapelle, doch veel
grooter

METAMORPHOSIS, &c.

grooter ende langher van Lijf, soo breedt ende langh by na als een Vleder-muys, welcke een van sijne Domestique ghesien heeft, maer heeftse niet konnen bekomen, ende is van een extraordinaire grootte, sulcks dat de Vlercken soo groot zijn als die van een Vleder-muys, doch de onderscheyden Coleuren en zijn niet sekerlijck waer-genomen. Immers kan dit dienstich zijn om na desen, naerder daer op acht te nemen. Te meer, alsoo dien Edelen Heer Ambassadeur, het de pijn waerdich gedacht heeft, de selfde den Autheur der ghemelde Natuyrelijcke Metamorphosis ende wonderlijcke Bevingen, over te zenden.

N

*Eenige bysondere op-merckingen
uyt de voorgaende Bevindingen van*

J O H. G O E D A E R T.

HOewel alle Gods wercken wonderlijk zijn, soo ist echter waerachtigh ende aenmerkens waerdigh, dat de grootste ende meeste wonderen haer vertoon en ontrent de alder-kleenste Schepselen. Soo dat de wonderen der Natuyr sich inde kleenste dingen als verbergen, ende neerstelijk nagespeurt zijnde, aldermeest op-doen. *Eminet in minimis, maximus ipse Deus.* Den Aldergrootsten Godt, is inde kleenste dingen aldermeest uytsteekende.

Tot bevestinge hier van sal ik den

Eerw. Leser eenige exempelen uyt de voorgemelde Bevindinghen aenwijzen ende in ghedachte brenghen : op dat hy in het lesen der selver te naeuwer acht gelieve te nemen op de vreemdigheden ende wonderen welke daer in voorvallen.

Als voor eerst, oordeel ik het een wonder te zijn, dat de kleene Eyerkens (uyt welke de Rupsen komen van welke gemelt wort in het eerste Deel, de thiende Bevindinge) hangende bloot sonder eenigh deckfel, aen de kleene tacken der boomen, aldaer de aldergrootste kouwe van den winter kunnen uytstaen, sonder te sterven ofte bedorven te worden : maer in tegendeel siet men, dat soo haest den Somer aenkomt, daer dadelijck Rupsen uyt te voorschijn komen,

men, welke daer na veranderen inde Kapellen aldaer afgebeeldt. Hoe menighe Dieren zijnder ende andere faken (in het aensien stercker, warmer ende beter versien) welke door ongelijk minder koude vergaen; daer dese soo kleyne Eyeren daer van niets en weten. Daer moet yets wonderlijcks van een taeye, dicht gesloten warmte ende vocht wesen, waer by sy in haer levendighe kracht soo lange ende tegen soo fellen koude, regen, sneeuw, ende andere veranderingen ende ongemacken kunnen bewaert worden. Dit selfde is oock waerachtigh van veelderley Kruyden, welcke op de Aerde haer Zaden den gantschen Winter laten liggen, welcke nochtans met den Somer haer leven be-
toonen.

Ten tweeden , de alles wel beschickende en naeuw-beforghende Natuyr, heeft de Rupsen haer spinsel, (datse van den quyl uyt haer eygen lichaem voortbringen ende seer subtyl weten toe te maecken,) gegeven tot verscheyden seer noodige gebruyken. Want voor eerst , vele Rupsen dienen haer daer van in plaetse van vleugelen , om sich in een oogenblick tijds van een hooge plaetse na beneden op de aerde te begeven , gelijk oock de Spinne-koppen doen. Want sy laten haer langhs dat spinsel seer sacht ende sekerlijck neder-dalen, ende klimmen oock lanhgs het selfde opwaerts ende na allen zijden daerse willen wesen. Ten tweeden , met dat spinsel maecken sy haer een beschuttinge tegen den nacht-locht

ende

ende de koude, om daer onder te rusten. Ten derden, uyt dat selfde spinsel maken sy hare woon-plaetsen, in welcke sy haer verbergen ende geruyst leggen den gantschen tijdt van hare veranderinge, in welcke sy wel moeten bewaert wesen voor hare vyanden, ende ook warmte van nooden hebben, om de veranderinghe uyt te wercken.

In de elfde Bevindinghe des eersten Deel wort verhaelt, dat uyt het lijf van een ghemeene Rupse, op eenen tijdt, zijn gekomen over de vijftigh Wormen, ende nochtans bleef de selfde sonder eten noch veerthien dagen in het leven, ende spon noch een decksel voor al die Wormen. Voorwaer een wonderlijck werck, dat in soo kleenen geringen, sachten

Dier.

Dierken , soo sterken leven bespeurt wordt.

Ten anderen , schijnt het noch wonderlijcker te wesen , dat uyt een ende selfde soorte van Rupsen , op verscheyden manieren , verscheyden Dieren worden voort-geteelt , gelijk mede aldaer verhaelt is , namelijk somtijts een Witjen , ende somtijts Wormen , welcke daer na in Vliegen veranderen. Siet hier van een bysonder exempel in het tweede Deel , Bevinge een-en-veertigh. Ende dan noch ten derden , soo seght die Bevinge , dat oock somtijts uyt die selfde slagh van Rupsen , door den kop eenige Wormen komen , welke inden tijt van onder half uyr in Eye- ren , ende daer na in Vliegen veranderen. Soo dat uyt een Dierken dry-
derley

derley veranderinge komen, namentlijk in Wormen, Eyeren ende Vliegen: ende dat de selfde veranderinge van een en de selfde Rupsse op dryderley verscheyden manieren toegaet. Diergelijck exempel worter mede verhaelt in de een-en-seventichste Bevindinge ende in de tweede Bevindinge van het tweede Deel. Dat een Rupsse eerst verandert in een Worm; daer na den Worm in een Ey, ende het Ey in een Vliege, ende dat alles in den tijdt van dry-en-twintich dagen. Oock is het niet sonder groote verwonderinghe te sien, dat de gemelde Vliege, na hare voorkomste in den tijdt van een vierendeel uys, noch eens soo groot wort, danse uyt de veranderinge was voortgekomen. Siet het tweede Deel, Bevindinge 22.

Som-

Sommige Rupfen maken van haren dagh den nacht, ende van den nacht den dagh; (daer inde Vleder-muyfen ende Nacht-uylen niet onghelijck) want den geheelen dagh blijven fy ftil inde aerde verborgen sonder eten; maer tegen den nacht komeſe eerſt te voorſchijn om haren koſt te gaen foecken, ſiet eerſte Deel, Bevindinge veerthien ende vijf-en-twintich. Sommighe Rupfen veranderen verſcheyden mael, ſommighe drymael andere viermalen haren ouden huyt, ende dat niet ſonder groote pijnelijckheydt, als in de Zijde-wormen ende in het tweede Deel de vijf-en-twintichſte Bevindinge te ſien is: ende hier in zijnſe ſommige Slangen gelijk. De reden ſchijnt te weſen, dat den ouden huydt elcke reys, in eenen

kor-

korten tijt ſoo hart en taey wort, dat hy na het groeyen der Dieren niet en kan uyt-gheſet worden ende daerom moette door grooten arbeyt der Dierkens ſoo verde ghebracht worden datſe ſplijt en ſoo allengskens afvalt. Siet in het eerſte Deel, de ſeven-enſeventichſte Bevindinge.

In het tweede Deel de een-enveertichſte Bevindinge wort verhaelt van een Rupſe-worm, die thien malen de huydt vernieuwt eer hy haer tot hervorminge begeeft, t'elckens haer ſuyverende van hare vuyligheyt, eerſe den ouden huydt aflegt.

Vele Rupſen zijn ſeer vreeſachtig van aerdt, alſoofe veel vyanden hebben van welcke ſy verſlonden ende ge-eten worden: ende daerom latenſe haer dadelijk vallen, ende houden

den sich gansch stil sonder eenige beweginge als offse doodt waren, ende rollen haer lijf in een ronde als een bal, alse yets hooren ofte aengeraeckt worden: ende blijven soo een tijdt langh liggen, tot datse dencken dat het gevaer over is. Siet het eerste Deel, seventhiende ende achthiende Bevindinge ende elders meer.

Sommige Dieren en kunnen naeu-lijcks of immers niet dan eenen kley-
nen tijdt leven buyten de aerde, ge-
lijk de Vijschen niet en kunnen leven
buyten het water; ja de veranderinge
van de locht daer sommige Dieren in
leven, is genoegh om haer te doo-
den; gelijk onder anderen aenge-
merckt is in de Vliegen welcke in de
gemetselde Graven voort-komen uyt
de Wormen, die uyt de verrottinge
van

van de lichamen der Menschen haren
oorspronck hebben. Siet het eerste
Deel, Bevindinge vijf ende ses-en-
seftigh.

De Natuyre speelt allesins seer
wonderlijk in de gewassen der Aer-
de, Beesten, Menschen, ende alder-
ley Schepselen; maer insonderheydt
oock in ende ontrent de kleene ghe-
ringe Dierkens, ende aldermeest in
de maniere van voorteelinge, welke
ontrent de Rupsen, Wormen, Ma-
den, ende diergelijke op seer vrem-
de ende verscheyden manieren toe-
gaet. Onder anderen is de maniere
van voorteelinge mede aenmerckens
waerdigh welke verhaelt wort in het
eerste Deel, Bevindinghe twee-en-
seftigh. Namelijck dat uyt eenighe
druppelen water of sweet dat uyt

E

het

het Lichaem der Rupsse ghedreven wordt, in den tijt van twaelf uyren soo veel Rupsen te voorschijn komen. In dese voortelinge ende vele andere welcke hier en daer verhaelt zijn, en komen de Mannekens niet te passe, hoewel nochtans in menige andere Rupsen, de Eyeren ofte Zaet niet vruchtbaer en is sonder het toedoen der Mannekens, gelijk meermalen is aengewesen.

Sommige van de ghemelde Dierkens, hoewelse leven, schijnen nochtans geen leven te genieten, aenghesien sy niets en doen dan wat eten, ende voorts altoos stil ende onbeweghelijck als offe doodt waren in een gestalte verblijven. Gelijk insonderheyt aengewesen wordt in het eerste Deel, Bevindinge vier-en-estigh, in
een

een Worm welcke twee Jaren ende vier-en-twintig dagen in een geſtalt des Lichaems ſonder eenighe ſpijſe ende ſonder de minſte beweginge in het leven is gebleven : In het derde Deel hebben wy ghetoont, dat de Rupſe den Olyphant genaemt, nu al by de dry Jaren ſonder ſpijſe ofte eenige beweginge in ſijn veranderinge gelegen heeft, welcke nu heden den twintighſten Junii 1668. noch leeft, ende met lijdtsaemheydt verwacht wordt wat daer van eyndelijck ſal voortkomen.

Ende hoewel het wonder is dat de ghemelde Dierkens ſoo lange ſonder voedsel kunnen leven, ſoo iſt echter noch meer te verwonderen 't ghene verhaelt wordt in het eerſte Deel, aen de ſeventighſte Bevindinge, van

een Worm welcke noyt eenigh eten
of drincken ghebruyckt, oock geen
openinge des lichaems heeft om yets
te kunnen nemen, ofte eenighe vuy-
ligheyt af-werpen, hebbende oock
noch ooghen noch pooten, alsoofse
niet en behoeft de sêlfde te gebruyc-
ken om eenigh voedtsel te soecken.
Gelijk dan ook die kleene Dierkens,
noch minder als een ghemeen sande-
ken van grootte, welcke sich altoos
ontrent desen Worm onthouden tot
datse sterft, noyt gheen voedtsel en
nutten.

Het en kan sonder groote verwon-
deringe niet aenghemerckt worden;
hoe dat sommighe kleene Dierkens
soo onvergelykelyk sterck van leven
zijn ende hart tegen de doodt; gelijk
insonderheyt aen-gewesen wordt in
het

het eerste Deel, ses-en-seventighste Bevindinghe van de Vee-mollen. Ende in het derde Deel de twintigste Bevindinge verhaelt hy van een gheringe Rupse welcke somtijdts twee gantsche daghen achter malkanderen kruypt sonder te rusten of te eten. De Wormen al zynse in verscheyden stucken verdeelt, blijven noch een tijdt lanck leven.

Item, dat de sorghvuldige Natuyre, die Dieren welcke of selfs, ofte hare Eyeren ende Zaedt daerse uyt voortkomen, tot spijsse dienen moeten, waer by andere Dieren leven; (gelijck sulks onder dese Dieren, als oock in de Zee seer ghemeen is:) in een groote menighte te gelijcke laet voort-gheteelt worden, op dat hare soorte niet en soude gheheel verslon-

den worden, ende alsoo noodigl
voedtsel voor de andere Dieren ont
breken. Gelijk inde gemelde Bevin
dinge ende in vele andere gelegent
heyt de ervarentheydt leert: wan
daer zijn vele Dieren, soo kleene al
meerder, welcke niet dan by het ae
van andere Dieren in het leven kon
nen blijven: Sommighe oock eter
malkanderen by ghebreck van ander
voedtsel. Siet het tweede Deel, Be
vindinge twee-en-dertigh, ende aen
de twee-en-veertighste verhaelt hy
van een Dierken, dat over de vier
duysent Wormen voortbringht.

Niet min waerdig om aen te merc
ken is het, dat oock in de slechste,
minste ende geringhste Dierkens, de
Natyre sulcken vernuft, forge ende
wonderlick beleyt ende neerstigheyt
ghe-

ghegheven heeft (hoewel in d'eene meer als in de andere) om haer voetsel na te jagen, ende alles dat haer dienstigh is; sich te wachten voor hare vyanden, ende wel aldermeest om haer Geslachte door voorteling te onderhouden, voort te zetten ende te vermenighvuldigen: gelijk dan in de Mieren, Byen, Vee-mollen ende alderley andere Dierkens te bespeuren is. Waer by noch komt, dat van een ende het selfde Dierken verscheyden andere soorten voortkomen ende op verscheyden wijzen gelijk wy te voor getoont hebben ende in het eerste Deel, Bevindinghe seiven-en-seventigh verhaelt wort, dat uyt een Rupse een schoone welgekoleurde Boter-kapelle met vier vleugelen; en uyt een andere van

de selfde foorte, twee-ende-tachtigh Vliegen voort-gebracht worden. Ende in het tweede Deel, Bevindinghe negen-en-twintigh ende dertigh wort verhaelt, dat van dry Rupfen van een foorte; uyt de eene een Vliegende, uyt de tweede een schoone Kapelle, ende uyt de derde een ander vreemt Gedierte aldaer af-getekent, zijn voort-gekomen. Ende aen de een-en-dertighste Bevindinghe, dat uyt een en de selfde Rupse een Dierken als een kleene Molenaer, ende daer na een Kapelle ghesproten is. 't Welck schijnt te gaen tegen de gemeene ordre der Natuyre, door welke yder Dier ende Gewas der aerde een bequaemheyt is ingeleyt om sijns gelijcke voort te brengen, doch een yder na sijnen eygen aerdt *Genes. 1.*

Staet

Staet oock noch voorder aen te merken , dat niet alleen de Dierkens die van andere worden voort-gheteelt , hare wonderlicke veranderinge in een andere soorte krijgen , maer oock de gene die enckelijk uyt eenige verrottinge ofte vochtige ende warme stoffe , sonder eenighe voorteling , haren oorspronck nemen ; gelijk onder andere de Rupfen ofte Wormen den Wolf genaemt welcke de bloeyfelen der Appel , Peer ende Keerseboomen ganschelijk bederven , ende voort-komen uyt een vochtige mist , welke door de hitte van de Zonne en de warmte die in de boomen is , gekoestert zijnde , in levendige Wormen verandert , Insgelijcx de Wormen die uyt de doode Menschen ende andere bedorven stoffe der Die-

ren ofte Gewaffen te voorschijn komen, hebben soo wel hare veranderingen als die van haers gelijcke worden voort-geteelt.

De veranderinghe ende verscheydentheyt der koleuren is oock in dese Dierkens aen te mercken: want sommige veranderen meermalen haer koleuren; gelijk van het kruyd Ixias ende den Chamæleon gelooft wordt, waer van siet het tweede Deel, negentiende Bevindinge.

Daer zijnder onder de bloed-loose Dierkens verscheydene seer wonderlijk kleen, soo datmense qualijk sonder vergroot-glas kan sien bewegen; hoe kleen moeten dan alle die menigvuldige leden zijn uyt welcke hare lichamen te samen gettelt zijn. Want ick hebbe gesien dat sommige onder
haer

haer met malkanderen tot voorteling van haer geslacht, vereenigt werden. Ten tweeden, datter vele onder zijn die seer rap van d'een plaets tot d'ander bewogen worden, ja met veel grooter snelheyt (na proportie) als groote Dieren. Ten derden, sy hebben vele deelen ende leden van nooden tot haer voedinge, uyt-suyveringhe der onreynigheden, ghehoor, gesichte, gevoelen, &c. want sommighe zijn daer ontrent seer subtiel, gelijk ik bevonden hebbe. Ten vierden, alse volwassen zijn, kamense in haer gheheel nauwelijcks sien, hoeveel kleender moeten dan de jongskens zijn welcke van de selfde eerst voort-komen. Onder dese kleene Dierkens wordt mede gevonden een seer wonderlijcke ende onnaspeu-

naspeurelijke verscheydentheyt van fatsoenen, gedaente, koleuren ende soo voorts. Sommige zijn ront, andere langh; sommighe smal andere breedt; eenige ovael, &c.

Het is opmerckens waerdigh't gene verhaelt wort in het tweede Deel, aen de vier-en-veertighste Bevindinghe, dat de Rob-wormen die in de Hoven seer schadelick zijn, door de Natuyr verhindert worden seer te vernienighvuldigen. Want behalven datse voor de dry Jaren niet en konnen voortsetten, soo vindt men onder haer seer weynigh Wijfkens, sulks datter wel thien Mannekens tegens een Wijfken zijn. Het Manneken komende by het Wijfken, blijft daer twee heele dagen aen vast, ende los wordende sterft het korts daer aen,

aen , maer de Wijfkens blijven in het leven. Soo dat in dese Dierkens gelijk als een voorbeeld is der ontuchtighe Menschen , die haer selven door onmatige geyligheyt een ontijdige doot ende ellendigh leven veroorfaken.

Het is wonderlijk 't gene in het tweede Deel, aende ses-en-veertigste Bevindinghe verhaelt wordt van den Koning ende Opper-hoofst der Byen, datse daer toe verkiesen eene van hare soorte die seer oudt is. Ten tweeden, sonder vlercken ende hayr. Ten derden , dat hy als een Opperbaes overal het werck gaet besichtigen ende opnemen. Ten vierden , van de eere die de jonghe Byen aen hem bewijsen. Ten vijfden , datse trommelaers ende opweckers hebben,

ben, welke haer ter bequamer tijdt opwecken om tot het werck te gaen. Ten selden, hoe nauwe wacht sy stellen tegen de Byen die om den Honingh en Was te stelen, soecken van buyte in te dringhen: nemen oock acht op de leuyaerts die niet en werken en dooden die. Ten sevenden, als den Koning doot is, verstroyense alle van een, raken onder malkanderen in verwerringe, daer wort niet meer gewaekt, noch gewrocht, &c.

Voorts, ghelijck de sorghvuldige Natuyre die Dierkens in groote menigte tseffens laet vermenighvuldighen welke van andere als een aese ende spijsse verflonden worden; (gelijk te voor aengewesen is) soo oock die Dieren welke voor de Menschen groote nuttigheyt voortbrengen, als

Ho-

Honingh ende Was : want een Bye van de voor-gemelde soorte, (al is hy schoon al seer oudt) brenght hondert ende twintigh ofte meer Wormkens voort, welke daer na de gedaente aendoen van Eyeren, in welke de wormkens in Byen verandert worden.

Het is seer aenmerckens waerdigh 't gene de Natuyr-beschrijvers aenmercken van de Koningen der Byen : Sy en worden niet verkoren gelijk by de Menschen, met meerderheyt van stemmen, noch door het lot, noch by successie dat de Jonge in plaetse van haer Vader aengenomen wordt : want de ervarentheyt leert, dat dickmael door alle die middelen de onbequaemste tot Opper-hoofden verkoren ende ghestelt worden. Maer de Natuyre selve wijst haren Koningh aen :

aen: want hy is grooter ende schoonder van lichaem dan alle de andere; so dat hy gelijk van natuyren toont tot wat uitnemenders als de reste geschickt te zijn. Daer en boven segt men ook dat haren aert sachtsinniger is dan der andere Byen, om dat die deught insonderheydt in de Opper-hoofden ende Regenten noodtsakelick is, gelijk ook *Seneca* aenwijst ende met dat exempel alle Regenten de sachtmoedigheydt seer aenprijst. *Lib. 1. de Clementia*. Daer wordt tot versterckinge by-gevoeght datse geen strale en hebben om daer mede te kunnen steken. Ofte indienze die hebben (ghelijck *Aristoteles* geschreven heeft) datse die echter noyt en ghebruycken om yemandt te beschadigen. Indiender sich meer dan eenen Koning opdoet, so

foo doodense alle de andere, alleen dien behoudende diese achten den bequaemsten, om alle oneenigheydt ende disordre te voorkomen.

Het is seker dat oock die lichamen welcke in het aensien eenvoudigh ende van eenderley aerdt schijnen te wesen; nochtans bestaen uyt deelen die seer verscheyden van ghestalte ende natuyre zijn: 't welck onder anderen daer uyt blijkt, om dat uyt een ende de selfde stoffe somtijts verscheyden Dierkens te voorschijn komen, als blijkt in het tweede Deel ontrent het eynde, dat uyt de bedorven Campernoeljen niet alleen voorkomen Wormen die in Vliegen veranderen; maer oock een menighe van kleene Slangetjes; Item verscheyden soorten van Spinne-koppen, ende

F onder

onder andere die welcke sulke extraordinare lange Pooten hebben.

Het is ook aenmerckens waerdigh 't gene verhaelt werdt ende de dagelijcksche ervarentheyt bevestight van de Hout-wormen, datse sulcke teere, kleene ende sachte lichaemtjes hebben, ende nochtans het alderharste hout weten dwers door te booren ende tot stof te vermalen: 't welck oock de Dieren navolghen die daer van door veranderinghe voorkomen, soo datse door alle doosen ende hout booren daerse in besloten worden. Waer van fiet het tweede Deel, 51. Bevindinge ende in het derde Deel, de twaelfste Bevindinge.

Het is een seldsaem werk, dat een Dier dadelijk geheel verslonden wort van het selfde Dierken dat maer even
uyt

uyt ſijn eygen lichaem te voorschijn
gekomen is. Ende dat het ſelfde Dier-
ken daer na verandert in een Ey, uyt
welcke twee andere Dierkens van
ſoorte te gelijke haren oorspronk ne-
men. Siet het derde Deel, Bevinding-
ghe derthien.

Doch alſmen aenmerckt wat ſelfs
ſomtjids ontrent de Menſchenghe-
beurdt, ſoo en ſal dit voorgemelde
ſoo ſeer noch niet te verwonderen
ſchijnen. Want behalven dat vele
Kinderen ontijdelijk komen te ſter-
ven door de Wormen welke uyt haer
eyghen lichaem voort-komen. Soo
leeftmen oock van verſcheyde exem-
pelen van volwaſſchen Menſchen,
uyt welckers lichaem ſoo een ſeer
groote menigte van Wormen ende
kleen Ongedierte is voort-gekomen,

datse van de selfde eyndelijck omgekomen ende verteert zijn. Hier van verhaelt ons onder andere een notabel exempel *Mouffetus in theatro insectorum Lib. 2. Cap. 24.* van een Edel-Vrouw, welk nacht ende dagh wiert gequollen ende uyt-gheteert in de oogen, lippen, tant-vleesch, neus, voeten, hooft ende in andere deelen hares lichaems, van kleene Wormkens ende onghedierte, tot dat al haer vleesch by na verteert zijnde, sy eyndeliick ten laetsten ghestorven is. Op dierghelijcke wijze verhaelt ons mede *Emanuel van Meteren*, dat *Philippus* den tweeden Koningh van Spangien seer ellendelijk ghestorven is, siet daer van in sijn 20. Boeck. Van *Herodes* leest men *Actor. 12. 23.* dat hy van de Wormen-ge-eten wiert

ende

ende den geest gaf. Dese sieckte wort genaemt *Phithiriasis* ofte Luys-sieckte, van welcke al in de oude Historien verhaelt wordt, dat verscheyde Koningen ende groote ghestorven zijn; ende onder anderen oock den Groot-Vader van dien *Herodes*, van welcke wy uyt *Actor. 12. 23.* daer dadelijck gewagh gemaekt hebben. Soo weet Godt den hooghmoet der groote te straffen door de alder-verachtelijcke Dierkens; op datse leeren souden dat een Mensch maer als een Made ende een spijsse der Wormen te achten is.

Na de verscheydentheyt der landen zijn oock de Gewassen der Aerde ende de Dieren, soo groote als kleene, seer verscheyden. Ende wat aengaet dese kleene bloedt-loofse Dierkens

kens van welcke wy hier handelen, hoedanighe van de selfde of andere foorten in America ende bysonderlijk in Brasilien ghevonden worden, kan men in het breede vinden inde natuyrelijcke Historien van Brasilien van *D. Marckgraven* ende *Piso Lib. 7.* onder anderen verhaelt hy daer *Cap. 6.* datter een Worm is, welke alse maer de huyt van een Mensch raekt, soo brantle als vyer. Ende *Cap. 12.* verhaelt hy van een Dierken by de Brasilianen genaemt *Memoa*, welck een soorte schijnt te wesen van *Cicendela* of Dierkens die men noemt Licht ofte Nacht-muggen ofte Vliegen, welke by nachte een groot licht van haer geven; diergelijcke ick onthouden hebbe inde Americaensche Eylanden ende ook in Vrankrijk te zijn. Dit
ghe-

ghemelde Dierken heeft aen weder zijden van zijn lichaem een ronde witte blinckende vleckē, soo groot ontrent als het zaet van Slaep-kruydt ofte Heul-bloeme; door welcke het by daghe ende by nachte een helder licht schiet ende laet blincken als het wil. Daer worden ook Vliegen gevonden welckers oogen ende zijden (als de vlercken uyt-ghespreyt staen) een licht van haer geven soo klaer als een Lampe ofte Kaerse, soo datmen daer by kan lesen ende schrijven.

In Brasilien ende oock de Americaensche Eylanden zijn seer gemeen sekere seer kleene Dierkens ghelijck een van de kleenste Vloon, welke de Menschen gaen sitten inde plante van de voeten, in de teenen ende onder de nagelen, welke in den tijt van dry

of vier daghen soo groot worden als een ghemeene Erwete ; soo datse groote pijn veroorſaken, ende ſeer vermenighvuldighen ; ende daerom moetenſe by tijdt met een naelde uyt de voeten gehaelt worden, ghelijck ick in mijn eygen ſelven meermalen bevonden hebbe.

By de Braſilianen is een klein Dierken genaemt *Arumatia*, dun ende lang van lijf, 't welck een Menſch aenrakende veroorſaect een bevinge door het gansche lichaem. Siet *D. Marckgrave Lib. 7. Cap. 5.*

Daer zijn vele dierkens ſo klein dat menſe niet en kan ſien dan door een vergroot-glas. *D. Petrus Borelius* verhaelt hier van onder anderen, dat hy door middel van vergroot-glaſen geſien heeft, datter inden alderſterkſten

Azijn

Azijn bevonden worden kleene Slangetjes, ofte Wormen, hebbende de gedaente van Slangetjes, krom slom ende seer snel haer selven bewegende.

Ten tweeden, verhaelt hy dat hy door de selfde Vergroot-glasen heeft uyt-gevonden ende vele andere Liedden heeft laten sien, dat sommighe Spinne-koppen vier oogen hebben, sommighe sesse, ja datter oock zijn die yder acht oogen in het lichaem hebben.

Op dese wijze kan men ook sien in het Dierken *Acarus* genaemt, 't welk maer en is als een van de minste sierkens in sijn geheel, dat het ontelbare hayren heeft op sijn lijf gelijkende eenen ruygen Beer; oock kan men daer in bescheydentlijck sien de oogen, voeten, zenuwen ende alderley

andere deelen. Soo dat het een groot wonder is , hoe dat in soo kleenen sierken soo menige verscheyden deelen wesen kunnen.

Inde pocken, schurfdigheyt ende seeren der Menschen, kan men door de vergroot-glasen verscheyden soorten van Wormen vernemen, die men anders noyt en kan sien. Item in de Kerffen ende Aerdt-beseyen alse wat langh getrocken zijn.

Door de selfde vergroot-glasen is mede bevonden, dat de Zijde-wormen haer spinsel niet en halen uyt hare mont, maer uyt sekere kleene mamme-kens welcke in menighte op haren rugge zijn, doch sy halen het met den mondt daer uyt ende maecken het soo toe.

Men kan duydelijck sien dat sommige

mige Slecken niet alleen scherpe tanden hebben, maer ook oogen welke in hare hoorens gheplaest zijn. Ende vele diergelijke dingen meer, welke men anders niet en kan sien, ende voor desen zijn onbekent gheweest. Siet daer van de verder Observatien van den gemelden *D. Petrus Borelius*.

Wat de reden zy, dat de Witjes, Boter-kapellen, Muggen, Vliegen ende dierghelijcke bloedt-loose Dierkens, niet recht door, maer krom, los ende ongestadigh vliegen?

Hier op antwoordt den geleerden *D. Arnoldus Senguerdius* in sijn ses-en-veertighste oeffeninge, met dese volgende woorden. Ik heb meermaalen aengemerkt de wijze van vliegen welke

welcke de boven-gemelde Beestjens houden, ende bevonden datse scheef, krom, los ende irregulier is. Maer in tegen-deel niet alleen de Landt-dieren, maer oock die haer in het water ende de locht onderhouden, die en worden niet alleen krom bewogen, maer ook recht uyt in hare bewegingen bestiert: soo is dan nu de vrage, van waer dese ongelijckheyt veroorsaekt wordt? Ik meene (seggt hy dan) dat de oorfake van dese sake is, om dat de gemelde Dierkens vliegende inde altoos beroerelijken, vloeyende ende seer losse bewegelijcke locht, geen steerten en hebben waer mede sy hare vlucht kunnen bestieren ende recht houden. Maer de Vogelen ghebruycken in het vliegen hare steerten als een roer om in de losse locht hare bewe-

beweginge te bestieren ; gelijk oock eenighe die langhe pooten hebben (als Reygers, Oyvaers, &c.) daer toe mede ghebruycken hare langhe pooten de selfde achterwaerds uyt-houdende in het vliegen.

Insgelijcks de Visschen bestieren hare beweginge in het swemmen met hare vinnen ende aldermeest met de steerten. Doch de gemelde Dierkens geen steerten hebbende, vliegen los, ongestadigh ende krom, om datse zijn als een Schip sonder roer, ende daerom hare beweginghe niet recht uyt houden ofte bestieren konnen.

Maer sal ymandt teghen-werpen, indien dit de ware reden is van de kromme ende irreguliere beweginge deser Dierkens, soo moet volghen dat dit oock in de Menschen plaets heeft.

heeft. Hier op antwoordt hy aldus.

Ick en sal hier niet segghen van de Menschen met steerten van welcke *Gulielmus Harvæus* gewagh maectt in sijne vijfde oeffeninghe van de voortelinghe; welckemen gelooft dat leven op het Eylant Borneo, in de plaetsen verre van de Zee gelegen. Want men kan hier tegen-stellen de beweginghe der andere Menschen. Ik en wil ook daer niet op staen, dat in den gangh van de Mensche oock al eenige kromheydt gespeurt wordt, als blijktt uyt het slingheren van hare kleederen, ende indien men nauw acht neemt op de voedt-stappen der Menschen, die door het zandt ofte sneeuw gegaen zijn. Maer het principaelste verschil is hier in gelegen, dat de Menschen haren gangh vesten op de harde ende
onbe-

onbewegelijcke aerde, daar de ghemelde Dierkens van allen zijden in het vlieghen, niet dan met de losse ende ongestadelijck vloeyende locht omcingelt zijn: daerom en konnense soo recht ende vastelijk haren vlucht niet bestieren.

Van de Wormen.

Uyt alderley saken komen Wormen voort, als daer zijn alderley Dieren soo kleene als groote, Visschen: uyt alle soorten van boomen, aerdt-gewassen, vruchten, kruyden, ende in alderley deelen der selfde, als bloeyfel, bladeren, zaedt, wortelen ende soo voorts. De Wormen worden ook voort-gebracht in ende tusschen de gerren ende minste openingen

gen welcke in de harde ſteenen ende metallen gevonden worden; Item. in azijn, verlegen ſneeuw, &c. Uyt de terwe ende ander koorn komen dikmael in een ſeer korten tijt ontelbare duylenden van Wormen, inſonderheyt ſoo het niet wel droogh opgedaen is. *Aldrovandus* heeft onderzonden dat inde Wormen die uyt de lichamen der levende Menſchen komen, noch andere Wormen gevonden worden.

De oude Boecken worden van ſekere kleene Wormkens dier uyt voort-komen, gelijk de kleederen van de Motten, verteert. In de Cypreſſen worden de Wormen verhindert te komen door de bitterheydt ende ſtercken reuck: Inſgelijks in de Ceder-boomen, door de ſterken reuk
ende

ende verdroogende kracht dieſe hebben, waer doorſe de doode lichamen voor verrottinghe bewaren, ende in teghendeel het ſachte vleefch der levende lichamen bederven, de ſelfde ſonder pijn uyt-droogende. Den Specht jaeght ſeer neerſtelijck na de Wormen die inde boomen groeyen, ende kloppende met ſijnen Beck, kan hy uyt het geluydt wel onderſcheyden, offer Wormen in ſitten ofte niet, ende of de boomen alreede van binnen eenighſins door de Wormen uyt-geholt zijn. Niet alleen inde aerde ende de locht, maer oock op ende in de wateren, worden menige ontelbare Dierkens gevonden, ende in alderley ſaecken die de Menſchen gebruycken ſelfs oock tot ſpijs ende drank; ſoo datter dikmael veelderley

Dierkens , welcke men noch sien noch merken kan , inde lichamen der Menschen ingenomen worden , selfs ook door den adem ; want de locht fiet men dikmael krielen van een ontelbare menigte van seer kleene Dierkens , welcke met de locht worden in-gehaelt , ende behalven de Dierkens die men eenighsins kan sien ofte bemercken , zijnder ontwijffelijk noch menige andere in alderley saken die men niet sien en kan dan door vergroot - glafen , gelijk elders aangewesen is. Uyt dese ongedierkens die in pestilentialen tijden ende andere ongelegentheden , d'een tijt min ende op een ander tijdt meer ghevonden worden , kunnen al veel siekten ende ongemacken ontstaen , waer van men de naeste oorsaken niet wel kan uytvinden.

vinden. Op de staende wateren siet men dickmael eenighe seer kleene swarte ronde Beestkens, welcke seer snellijk ende byna altoos op de wateren bewogen worden. In sommige wateren zijn kleene Bloet-suygertjes welke door hare kleenheyt niet ghesien en worden, ende somtijds van Menschen ende Beesten in het drincken, in het lichaem genomen worden; ende *Galenus* maekt ergens in-dachtigh, dat men in de ghene die bloedt spuygen, waer van de oorfake niet en blijkt, op dese Dierkens behoort acht te nemen. Inde heete wateren welke op vele plaetsen gevonden worden, zijn mede Wormen, welke buyten de selfde niet en konnen leven.

Van een vremde foorte van Spinne-koppen Tarantula genaemt, ende de wonderlijcke effeetzen daer van in de gene dieder van gebeten worden.

DIt is een foorte van Spinne-koppen feer schadelick ende venijnigh, wat grooter dan de ghemeene Spinne-koppen. Hebben aen weder zijden vier pooten, yder heeft vier tuffchen-leden; hebben oock twee kromme nagelen. Met de vier voorfte pooten gaense voorwaerts, met de vier achterfte loopense achter uyt. Sy onthouden haer in kromme hollen in de aerde, twee voeten diep, in welcke fy met het achter-lijf in kruypen, met het voor-lijf haer voedtsel daer in treckende, ende stoppen den ingangh met stroo, om datter locht door

door komen soude. Het opper-lijs is asch-grauw, met twee roode vlekken voor op den rugge: omghekeert zijnde, is den buyck geel, ende het lijs met swarte vlekken geteeckent. In den mondt hebbense twee kleene swarte angeltjes, daerse mede bijten ende haer spijsse vast houden; sy spinnen mede hare webben gelijk andere Spinne-koppen, ende eten Vliegen ende Witjes ofte Kapellen van verscheyden soorte. Sy legghen ontrent seftigh Eyeren, ende broedense met de borst uyt; de Jongen die daer uyt voort-komen, draghense in haren buyck, tot datse groot worden.

Haer getempertheyt is, datse bestaen uyt een taeve koude natuyrelijcke vochtigheyt. 't Welck blijkt voor eerst, om datse langhe wesen

konnen sonder eten , selfs tot vijftig dagen toe ; waer toe die koude taeye vocht bequaem is , als die traegh verteert wordt , insonderheyt door een kleene warmte. Ten tweeden , sy en doen geen schade dan in het heetste van de Somer , namentlijk in Junio , Julio ende Augusto , want dan wort door de hitte der landen daerse sich onthouden , ende des Somers , haer venijn aengeset , verdunt ende krachtigh om te beschadigen ; maer inde koude tijden des Jaers ofte in koude plaetsen zynse krachteloos. Ten derden , het blijkt uyt de taeye sterke webben die dese ende andere Spinne-koppen spinnen , datse veel taeye vocht by haer hebben , waer van sy dese webben maecken. Ten vierden , als yemant van dese Beesten

gebe-

gebeten is, soo en openbaert het sich niet dadelijck maer seer traegh, ende vertoont eerst ten vollen sijn venijnigen boosaerdige kracht een Jaer daer na op het volkomenste, als dat taey humeur, nu in het lichaem allengskens verdunt ende tochtig gemaect is. In het eerste half Jaer na dat ymandt gebeten is, begunnen sich wel eenige effecten ende alteratien te openbaren, als loomigheydt des geheeleen lichaems, koude, bevinghe, koortsen, walgen, &c. Maer den heeten tijdt des Jaers weder aenkomende, dan ist dat sich seer vreemde ende wonderlijcke werckingen vertoonen in de lichamen der gene die in het voorleden Jaer van dese Beestjes ghebeten zijn. Want sommighe doen niet dan singen, ofte lacchen, andere

krijten ofte swijghen stil; sommige slapen, andere waken geduerighlijk; sommige zijn met groote droefheydt ende schrick bevangen, ende meenen datse gevangen zijn; andere zijn seer woelende offe dul waren, ofte beelden haer in datse Koningen zijn ende over alles heerſchappye hebben. Eenige doender by, dat die inbeeldinghen haer meest aenhanghen, dieſe hadden, alſe eerst gebeten wierden. In't gemeen hoorende geern op Muſijk-inſtrumenten ſpelen, ende indien den toon wel na haer ongemack geproportioneert is, ſoo beginnende ſeer langh te danſſen ende worden door die groote exercitie ende ſweeten datter op volgt, allengskens geneſen, alſoo het venijn allengskens meer ende meer verdunt wordt ende eyn-

eyndelijk uyt het lichaem vervliegt. Maer indien den toon der Musijcke niet welen is getempert na haer quaet, soo lijdense maer te meer ongemack ende komen niet tot het danssen. Soo datter wel expreffelijk Speel-lieden gehouden moeten worden, welcke verstandt ende ervarentheyt hebben, om na proportie de Musijcke te matigen ende alsoo haer te genesen. Daer zijnder ook sommige die tot eenighe bysondere coleuren seer gheneghen zijn, d'een tot groen, d'ander tot geel, de derde tot roodt ende soo voorts. De verscheydentheyt deser effecten ontstaet door de groote verschilligheyt vande gematigheden der gene die gebeten zijn ende ook der Dierkens die haer gebeten hebben. Even gelijk de ervarentheyt leert wat

verfcheyden effecten den ftercken Dranck veroorfaeckt in de droncke Menfchen, na datfe verfcheyden van humeur, aerdt ende getempertheydt zijn. Sommige willen vechten, tieren ende rafen; andere houden haer ftill, voegen fich tot flapen, ofte worden weemoedigh; sommige worden joviael, vrolijk, geyl; andere boos, klapachtigh, of weldadigh, roemachtigh ende foo voorts.

Ymandt dan wordende ghebeten van defe Dierkens, foo fteeckt in de wonde een taeye flijm, daerfe van gewoon zijn hare webben van te maken. Dit flijm dringht allenxkens in het lichaem, door de aderen, zenuwen ende andere deelen, ende wordt allenxkens foo verdunt ende aengefet, dat daer door de geheele geftalte des
bloeds

bloeds ende der geesten ontstelt, vergifticht ende besmet wort: waer uyt dan alle de gemelde werckingen ende onheylen natuyrelijck kunnen veroorsaect worden: gelijk nader daer van den bysonderen uytleggh kan nagefien worden in het Tractaetjen van die saecken ende tot dien eynde onlanghs uytgegeven door *D. Wolferdus Senguerdius*.

Selfs ook de *Tarantula* hebben dien aerdt datse op voorgaende spel der Musijck-instrumenten, na hare wijze beginnen te danffen. De ghemelde effecten worden alleen waer bevonden in *Apulien*, maer daer buyten en hebben de *Tarantula* sulcken kracht niet om soodanige wonderlijke alterationen in de Menschen diese gebeten hebben, te veroorsaken. Waer van de

de

de oorfaek *D. Senguerdius* oordeelt te zijn, niet alleen de hitte van dat Landt, want die en verschilt niet veel of niet van de andere omligghende Landen, maer insonderheydt in den bysonderen aerdt ende venijn, het welke die *Tarantulae* meer hebben dan op andere plaetsen, hoe welse in gedaente malkanderen schijnen gelijk te wesen.

T W E E -

TWEEDE BYVOEGHSEL,

Kortelijck vertoonende eenige bysondere saken welke vande voorgemelde, bloedt-loose ende kleene Dierkens, in de Heylighe Schriften vermeldt ende aenghewesen wordt.

Alfoo door de onverwachte doot van Sr. Joannes Goedaert, die de voorghemelde Bevindingen heeft uyt-gevonden, ende in het licht gegeven, dit derde Deel seer klein is bevonden, als naeuwlijcks ter degen begonnen, veel min volbracht. Soo ist dat wy om de gelijkheyte der stoffe ende saken welke alhier verhandelt worden, ende om de ledige plaetsen te vervullen; eenige aenteykenens-waerdige saken

faken sullen daer by-voegen, rakende 't gene in de Heylige Schriften soodes Ouden als den Nieuwen Testaments, vande bloedt-loose Dierkens *Insecta* genaemt ons te kennen gegeven wordt.

Vande Sprinck-hanen.

DE Sprinck-hanen worden by de Hebreëen ghenaemt *Arbe* van wegen hare menigthe, want daer en is by na geen Dier dat meer in menigthe voor-teelt dan de Sprinck-hanen: waerom oock dikmael in de Heylige Schriften een seer groot overvloedich ende ontelbaer getal vergeleken wort by de menigthe der Sprinck-hanen. Psal. 105. 34. *Hy sprack ende daer quamen Sprinck-hanen ende Kevers, ende dat*
sonder

sonder getal. Judic. 6. 5. Sy quamen gelijk de Sprinck-hanen in menighthe, datmen hen ende hare Kemelen niet tellen en konde. Siet Exod. 10. 5. &c.

De Sprinck-hanen werden oock by de Hebreen genaemt *Gob*. van een Arabisch woordt 't welck beduyt uyt de aerde opkomen; 't welck een eygenschap is der Sprinck-hanen, volgens het getuygenis van *Aristoteles Lib. 5. Histor. animal. Cap. 28. cum locustæ pepereunt, ibi fiunt vermes ovorum specie, qui terra quadam prætenui tanquam membranula ambiuntur, unde evolant.* Dat is, als de Sprinck-hanen geteelt hebben soo wordense Wormen in de ghe-daente van Eyeren, welcke met een dunne aerde als met een kleen vliesken omringht worden, ende daer uyt komen de Sprinck-hanen uyt Vliegen.

gen. Namelijck teghen den Somer, want den geheelen Winter liggen de Eyeren in de aerde.

Maer het mach ymandt niet sonder reden vreemt denken dat *Moses Levit. 11.* den Sprinck-haen stellende onder de reyne Dieren welcke de Joden mochten eten; hem telt onder de vier-voetige Dieren, daerse nochtans ses voeten hebben: ghelijckse oock daerom met recht van *Aristoteles* onder de ses-voetige Dierkens getelt wordt.

Antw. Hier op antwoordt (mijns oordeels) seer wel den seer geleerden *D. Samuel Bochartus in Hierozoico sive de animalibus scripturæ*, in het tweede deel, het vierde boeck *Cap. 1.* dat *Moses* den Sprinck-haen maer vier-voeten toe en schrijft, om datter hy maer viere en gebruyckt om te gaen:
maer

maer de twee achterste welcke grooter zijn dan de voorste, ghebruyckt hy om te springen: ende dese noemt *Moses* Schenckelen, de selfde onder de voeten niet rekenende. Soo dat (na sijn oordeel) den Text *Levit. 11. 21.* niet en moet overgeset worden, *het welcke boven aen sijne voeten schenckelen heeft, om daer mede op d'aerde te springen.* Maer aldus, *het welcke boven sijne voeten (dat is behalven sijne voeten) schenckelen heeft om daer mede op d'aerde te springhen.* Ende dan is den Text klaer ende accordeert mēt de waerheydt der saecke, namelijk dat den Sprinck-haen behalven sijne vier voeten daer hy op gaet, noch twee schenckelen achter heeft, daer hy mede springht, welcke van andere mede onder de voeten getelt worden. Inf-

H

gelijks

gelijks tellen de Hebreënen de Vliegen onder de vier-voetighe Dierkens, daerſe nochtans ſes pootjes hebben: om datſe de twee voorſte niet ſoo ſeer en gebruycken om te gaen, als wel in plaets van handekens, want ſy alles daer mede verrichten, eten, haer oogen ſtrijcken, ende ſoo voorts.

Inſgelijcks mach het vreemt denc-ken dat *Salomon* ſchrijft vande Sprinckhanen Prov. 30. 27. *De Sprinckhanen en hebben geenē Koninck: nochtans gaen ſy alle uyt ſich verdeelende in hoopen.* Daer nochtans andere, ende in 't byſonder de Arabiers in 't gemeen, (by welke ſy ſeer wel bekend zijn) getuygen dat de Sprinckhanen zijn van die ſoorte der Dieren, welke haer Opper-hoof volgen, ende vergadert worden als in een Leger. Want als de eerſte van
plaetſe

plaetse verandert, soo volght alle de rest. Ende daer den eersten stil houdt, daer nemense alle haer verblijf-plaetse. Hier op antwoordt den voorghemelden *D. S. Bochartus*.

Dat nochtans het waer is 't gene *Salomon* seght, dat de Sprinck-hanen gheenen Koningh en hebben, ende dat het echter niet en strijt tegen het gene de Arabiers van haer getuygen. Want dien eersten diese volgen soo in het verplaetsen als in neder-slaen ende verkiesen van hare rust-plaets, en is niet altoos een ende selfde Sprinkhaen, welke als haer Opper-hoofst daer toe met gemeen verdragh verkosen is, maer nu d'een, ende dan een ander, na dat het by geval voor-komt, dat dese of gene in het vliegen de voortocht heeft ende de eerste geraekt.

De Sprink-hanen zijn seer schadelijke Dieren, welke den arbeyt van een geheel Landt in weynigh uyren verteerende, de Menschen dickmael tot swaren hongers-noodt dringen. Want sy en doen niet alleen groote schade met het Gewas op te eten, maer verbranden de reste door het aenraken van hare lichamen; ende haer speecksel bederft alles: Ja brengen dikmael meer onheyl aen na haer doodt, dan alse noch leefden: want door haren stanck ontstaet dickmael soo quaden pestilentialen locht, dat menighe duysenden van Menschen daer door sterven, gelijk vele Historien getuygen. *Orosius* verhaelt *lib. 15.* dat in het Jaer des Weereldts 3880. in Africa een ontallijke menigthe van groote Sprinck-hanen gheweest is, welke

welke alse alle groensfel hadden afgeeten, inde Africaense Zee versmoort zijn, waer door foodanighen stanck ende sieckte ontstaen is, datter over de dry-mael hondert duysent Menschen van gestorven zijn. Soo datter by na geen verderflijker dieren en zijn dan de Sprinck-hanen, gelijk in de Plagen van Egypten wel is gebleken, onder welcke die door de Sprinck-hanen geschiet is, geene vande minste geweest is. Waer van siet Exod. 10. 11. 12. tot vers 20. en vers 15. *Want de Sprinck-hanen bedeckten het gesichte des ganschen lants, alsoo dat het lant verduystert wert, ende sy aten alle het kruyt des lants op, ende alle de vruchten der boomen, die den hagel hadde overigh gelaten: ende daer en bleef niet groens aende boomen, nochte aende kruyden des velts, inden ganschen Egypten-lande.*

De Sprinck-hanen maken een seer groot geluyt, so dat het inde H. Schrif-ten vergeleken wort by het geluyt der loopende wagheneu. Siet *Joel 2. 5. Apocal. 9. 9. Het gedruys harer vleugelen, was als het gedruys der wagenen, wanneer vele peerden na den strijdt loopen. Want daer zijn die ghetuygen dat haer ghe-druys ghehoort kan worden tot de lenghte van ses mijlen verde. Dit ge-luydt maken se alse eten met hare tan-den, ende alse vliegen met hare vlercken. Daer en boven hebben se noch een gefangh over haer, by na gelijk de Krekels, welcke van de Poëten geprefen wort.*

Dit is een wonder in de Sprinck-hanen, dat hoewelse somtijdts in sulken menighte vliegen dat se het licht der Sonne op aerden merckelijk ver-
duy-

duyfteren. Nochtans behoudense soo in het gaen als in het vliegen, een seer pertinente ordre, soo dat geene en gaet buyten haren rangh, even als een seer wel geordent Leger, daer niemandt buyten zijn gelit ofte rangh en wijckt. Dit heeft ons den seer wijfen Koningh *Salomon* aenghewesen *Prov. 30. 27.* ende *Joel Cap. 2.* Als hy de *Sprinck-hanen* noemt een mach-tigh volk, dat in slag-ordre gestelt is. Ende vers 7. *Sy sullen daer henen trecken, een yegelijck in sijne wegen, ende en sullen hare paden niet verdraeyen. Oock en sullen sy d'een den anderen niet dringen: sy sullen daer henen trecken elck in sijne bane: ende &c.*

Arnobius bedenckende de groote schadelijckheyt deser *Sprinck-hanen*, loochent datse van God gheschapen zijn, 't welck hy schijnt ghehaelt te

hebben van de *Marcroniten*, welke alleen de goede ende profijtelijsche dinghen Gode als den Schepper toefchrijven; ende een ander beginsel verfonnen uyt welke alle quade ende fchadelijke dingen haren oorspronck hadden. Doch fich felven bedenkende fecht, dat hy niet en weet, van wien de Vliegen, Sprink-hanen, Motten ende de andere fchadelijke Dieren voort-komen. Daer in teghendeel, het voort-brenghen der Sprinck-hanen Gode wort uytdruckelijck toege-eyghent *Joel* 1. ende 2. Ende fy worden byzonderlijck Gods heyrleger genaemt, &c.

Het en moet niemant vreemt denken dat *Matth.* 3. verhaelt wordt dat *Joannes den Dooper* Sprinck-hanen in de Woestijne heeft ge-eten. Want fy

wor-

worden *Levit. 11.* ghetelt onder de reyne Dieren welcke de Joden wel mochten eten. Ook waren se in Judea seer groot, ende worden van verscheyden volckeren in overvloet tot spijsse gebruyckt, gelijk breeder by den voor vermelden *D. S. Bochartus* te sien is. Welcke insgelijcks verhaelt hoe dat de volckeren welcke geerne ende veel Sprinck-hanen eten, de selfde vangen door den roock welcke sy weten te doen opklimmen op de plaetsen over welke de Sprink-hanen moeten vliegen, waer doorse dan in groote menighte ter aerden vallen. Waer op *Joannes* ghesien heeft als hy seght van de Sprinck-hanen die hem in een ghesichte vertoont wierden. *Apocal. 9. 3. Ende uyt den roock quamen Sprinck-hanen op der aerden, &c.*

Het is aenmerkens waerdigh 't gene *Philippus Camerarius* verhaelt in sijn Historische bedenckingen *Lib. 1. Cap. 13.* de *Akridophagi* dat is, Sprinck-haeneters (seght hy) zijn een volck van Ethiopien gelijk *Strabo* ende *Diodorus* schrijven, stootende ende grensende aen de Woestijne, korter dan andere Menschen, mager ende seer swart. In de Lente issiet dat sekere heete winden uyt den westen een ontallijke menighte Sprink-hanen uyt de Woestijne oplichten ende haer toebrenghen, welke sy souten ende voor leckere kost bewaren, hebbende geen ander eten haer leven langh. De outste onder haer en leeft niet boven de veertigh jaren. Hare doodt is seldtsaem. Want haren ouderdom aenkomende, soo groeyen in hare licha-

men

men ghevleugelde Luyfen van verſcheyden gedaente, yſelijck om ſien ende ſtinckende, die in korten tijdt haer den buyck op-eten, daer na de borſt, ende daer na het gansche lichaem. Deſe ſieckte begint met een ghejeuckſel doch met pijn vermenght, &c.

Vande Byen.

DE Byen onthouden haer ontrent de Bloemen, maer en raken geen doot vleefch aen, noch bloet of vet van eenige doode Dieren: oock en konnenſe den ſwaren reuk of ſtanck der doode lichamen niet verdragen, want ſy worden door rook ende ſtank gedoot. Ende daerom alſer een Bye ſterft, ſoo brengenſe hem dadelijck buyten, om geen ſtanck te veroorſaken.

ken. Hier uyt ontstaet nu een vrage, hoe dat het accordeert met dese natuyre der Byen 't gene men leeft Jud. 14. 8. *Ende na sommige daghen quam hy (namelijck Simson) om haer te nemen: doen week hy af om het aes des Leeuwen te besien: ende siet een Byen-swerm was in het lichaem des Leeuwen, met Honingh.*

Hier op antwoordt den geleerden *D. Samuel Bochartus* in sijn *Hiero-zoico*, dat na sommige dagen daer te seggen is niet na eenighe weynighe daghen, maer na een jaer, soo dat al den stank ende 't vleesch van den Leeuw doen al vergaen is gheweest, ende datter niets en is overgebleven dan het ghe-raemte der beenen, in welcke den swerm-byen sich onthouden heeft, gelijk de Historien insgelijcks verhalen dat de Byen haer swerm hebben
neder-

neder-ghestelt in het gheraemte des hoofts van *Onesilus* ende in het graf van *Hippocrates*. Ende seght *Bochartus* dit en moet niemandt vreemt dencken, want na de gewoonelijcke manieren van spreken by de Hebreën seer ghebruykelijk, soo wort het woort dagen, of eenige dagen dikmael genomen voor een jaer: als onder anderen te sien is. *Levit. 25. 29. In een vol jaer sal sijne losfinge wesen.* In het Hebreëus staet *dagen*. Ende aen den kant seggen onse Overfeters, dat het woorden *dagen* voor een volkomen jaer genomen wordt. Gelijk mede *Exod. 13. 10. 1 Sam. 1. 2. en 27. 7. Jud. 11. 40. Dat de Dochters Israels van jaer tot jaer benen gingen.* Eygentlijk staeter in het Hebreëus van *dagen tot dagen. 1 Sam. 2. 19. Ende bracht hem*
dien

dien van jaer tot jaer. Eygentlijk staeter van dagen tot dagen, ende soo voorts.

Het en behoeft niemant seer vreemt te denken datmen leeft Exod. 23. 28. *Ick sal oock Horselen voor u aengesichte senden: die sullen van voor uwen aengesichte uytstooten de Heviten, de Canaaniten ende de Heviten. Hoewel dese Horselen maer kleene gheringe Dierkens zijn ende een soorte van wilde Vliegen. Want daer zijn vele Historien ende Exempelen, welcke bevestighen dat verscheyden volckeren, door verscheyden soorten van seer kleene Dierkens ganschelijk verstootten ende van hare plaetsen verdreven zijn. Als van de Kick-vorssen de volckeren genaemt *Autariatae* ende eenige *Francoisen*. Door de Muysen de *Abderiten* en *Troes* ende ook in Italien eenige volckeren. Item*

eenige

eenige volkeren ende ſteden zijn verjogen door de Scorpioenen, Muggen, Konijnen, Sprinck-hanen, ende diergelijke ongedierten; gelijk wy breeder hebben aengewelen in *Physiologia Sacra*, ende te ſien is by den geleerden *D. Bochartus* in ſijn boek te voren aengetogen. Welke ook verhaelt datter eenige plaetſen zijn, daer geen Menſchen en kunnen inkomen, van wegen de over-groote menigthe van Byen.

De Muggen zijn een ſchrick voor de Olyphanten, want hy vreeſt datſe hem in de ſnuyt ofte in de ooren ſullen vliegen; ende daerom zijnſe dikmael gedwongen haer gansche lijk in het water te dompelen, om de Muggen quiet te worden. Inſgelijcks zijn de Muggen een ſchrik voor den moedigen

digen Leeuw, want fy quellen hem soo aen de oogen, dat hy door het onverdraegelijck jeucken der selve, met sijne klauwen sijne ooghen seer beledight, ja somtijdts bederft ofte uyt-haelt. De Egyptische Boeren welke in de vlacke Landen woonen, daer veel Muggen zijn, moeten altemet gaen slapen op seer hooge plaetsen, daer de Muggen door den windt verhindert worden by te komen. Soo weet God wonderlijck niet alleen de Menschen, maer de grootste, sterckste ende moedighste Dieren, door de kleinste ende gheringhste te dwingen ende te bederven.

Vande Mieren.

ENde dat meer is, de H. Schriften stellen selfs van dese geringe Dierkens

kens den Mensch voor, om hem te leeren wijs worden, ende hoe dat hy voorzichtig sal handelen, ende tot een overtuiginghe van vele, welcke in verscheyden gelegentheden dwaeser ende erger zijn dan dese gheringe Beestjes. Prov. 6. 6. 7. 8. *Gaet tot de Miere ghy Luyaert: siet hare wegen ende wort wijs: de welcke geen overste Amptman, nochte Heerscher hebbende, haer broot bereydt in den Somer, hare spijsse vergadert in den Ooghst. Ende Cap. 30. 24. 25. Dese viere zijn van de kleenste der Aerde: doch de selfde zijn wijs, met wijsheydt wel versien: de Mieren zijn een onsterck volck, evenwel bereyden sy in den Somer hare spijsse, &c. Ende sekerlijck als men hare wegen dat is maniere van doen, ende wercken wel aemerckt, soo kan een Mensch verscheyden nutte opmerckingen*

kingen ende leeringen tot navolginge van de Mieren leeren. Want voor- eerst, sy gaen alle langhs een ende selfde wegh, soo dat door lanckheyt van tijden men sien kan dat de steenen eenighsins afghenomen zijn ende dat- ter een bescheyden onderscheyt kan bespeurt worden tusschen den wegh diese begaen hebben ende de andere plaetsen, soo datse haren wegh eenig- sins banen ende effenen gelijck *Plinius* verhaelt.

Ten tweeden, die ledig zijn wijc- ken altoos van selfs ende ghewilligh- lijk voor de gene die geladen komen. Ten derden, de lasten die haer te groot ende te swaer zijn brekense in verscheyden stucken om te beter te kunnen dragen. Indien sy eenige sien die verlegen zijn ofte swaer geladen,
die

die komense te hulpe: gelijk *Plutarchus*, *Ælianus* ende andere getuygen. Ten vierden, sy weten onder de aerde seer bequame ende verscheyden kamerkens ofte vertrecken te maken, daerse in den winter in blijven, ende in welcke sy hare vergaderde spijsse bewaren. Indien daer yets van nat is geworden, dat brengense met schoon droogh weder in de open locht ende droogen het in de Sonne. Sy weten ook met hooghten ende dijcken hare wooningen tegen het water te bevrijden, ende eenige dieper plaetsen uyt te hollen, daer het water dat noch indringht (door hare dijken ende omgedraeyde loop-grachten,) mach in sacken. Sy maken voorts dryderley vertrecken; in het eene onthouden sy haer by malkanderen: in het twee-

de bewarenſe hare vergaderde koſt ; in het derde begravenſe hare dooden, ende bedeckeniſe met de peulen van het graen datſe eten. Hare vertrecken ſcheydenſe van een met een heymin- ghe ofte wiſe van omtuyninge ; ende op dat andere Dierkens daer niet lichtelijck inkomen ſouden, ſoo en gaenſe daer niet in door rechte wegen, maer door veelfins ghedraeyde ende kromme omloopen ende loop-grachten. Dit ſelfde doenſe oock alſe haer verbergen in eenige muyren ofte hooge ende ſteyle plaetſen, want anders ſouden eenen rechten opgank haer te ſwaer ende te moeyelijck zijn, inſonderheyt alſe wel geladen komen.

In het arbeyden verdeelenſe onder malkanderen hare werken, fulks dat yder weet wat hy te doen heeft, ghe-
lijck

lijk het by de Byen toe-gaet: maer in dese Mieren merkt *Salomon* aen dat dit een grooter wonder is, om datse geen Oversten en hebben, welke over haer bevel voert, gelijk de Byen doen ende vele andere Dierkens, maer by de Mieren doet yder sijnen plicht van selfs sonder bevel of ontsagh van eenigh Opper-hoofst.

Daer-en-boven hebbense dat beleydt datse het Graen byten op die plaetse daer het ghewoon is uyt te schieten, op dat het soo licht teghen de Lente niet en soude uyt-schieten ende bederven. *Ambrosius* ende *Epiphanius* getuyghen dat de Mieren sekerlijck te voren gewaer worden of het droogh of vochtigh weder sal maken; want alse haer kost uytbrengen om te droogen, ende soo lange sy dat doen,

en salmen gheen reghen vernemen ; maer alse dat weder inbrengen , volgher ghemeenlijck regen , namelijck in diense dat wegh-brengen eer het genoegh gedrooght is.

De Mieren zijn in het versamelen van haer voor-raedt seer neerstigh. Soo datse niet alleen by dagh en werken , maer oock by nachte als het klare Mane-schijn is , maer met een duyftere Mane rusten sy des nachts. Sulcks dat *Cleanthes* dese Dierkens de reden heeft toegeschreven ; *Cicero mentem* dat is , verstandt ; *Celsus* een soorte ofte wijze van t'samen-spraecke met malkanderen ; *Plutarchus* het zaet van alle deughden. Ende *Salomon* telse *Prov. 30. 24. Onder de vier kleenste Dieren der aerde , doch die wijs zyn , ende met wijsheydt wel versien.* Hier van geeft *Aristo-*

Aristoles Lib. 2. de part. animal. Cap. 4.

Dese reden. *Eorum animalium sensus facilius moventur, quorum humor tenuior ac purior est. Ideoque nonnulla ex iis animalibus, quæ sanguine carent, animum habent sagaciorum nonnullis, quæ sanguinem habent, ut apes & fornicarum genus.* Dat is, de zinnen van die Dieren worden alderlichtst bewogen, welckers vochtigheyt alderdunst ende suyver is. Ende daerom zijnder sommige Dieren welke geen bloet en hebben, die vernuftiger zijn dan die bloet hebben, gheelijck de Byen ende de Mieren.

Hoewel de Mieren ten aensien van andere Dieren seer swack zijn, nochtans zijns in haer selven aengemerkt seer sterck. Want sy draghen ende slepen lasten wegh die veel swaerder (ja eens soo swaer) dan sy selfs be-

vonden worden. Siet verder in *Hierozoico D. Bocharti.*

Vande Scorpioenen Apoc. 9. 10.

A Pocal. 9. 10. *Ende sy hadden steerten den Scorpioenen gelyck, ende daer waren angels in hare steerten: ende haer macht was de Menschen te beschadigen vyf maenden. Dit accordert seer wel met de natuyre der Scorpioenen. Want des Winters zijne krachteloos ende en kunnen de Menschen niet beschadigen; maer des Somers verwecken de steken diese geven met hare steerten, een onverdragelijke ende doodelijcke pijn, niet alleen in de Menschen, maer in de Oliphanten, Leeuwen, Kemels ende andere Dieren; soo dat de grootste, sterkste ende uyt-nemenste Dieren door dit kleen ende*
seer

feer geringh Dierken ten hooghsten beschadight worden.

De plaetse daer den Scorpioen den Mensch gesteken heeft, (seggt *Dioscorides*) wordt ontsteken, hart, roodt, ende ghespannen; ende den Mensch wort tomtijts brandende heet, somtijts seer kout, met bevinge. Als den Scorpioen die gesteken heeft, omstucken wordt gevreven ende op de wonde gheleght, soo gheneestse daer door. Ook Maekt men van de Scorpionen een olye, welke over het herte, ende de slaghadern van het hoofd, handen ofte voeten gestreken zijnde, niet alleen tegen dit venijn der Scorpionen, maer alle ander venijn een sterck tegen-gift is.

Daer is oock een soorte van Scorpionen in het Water ofte de Zee,

welckers angel niet en is inden staert, maer in het hoofd, ende door het gansche lichaem verspreyt.

Om wat redenen Lev. 11. eenige

Dieren volgens de Mosaische Wetten reyn ofte onreyn verklaert werden?

VAN dit onderscheydt der Dieren in reyne ende onreyne, werden by de Godsgeleerde als oock andere, verscheyden reden gegeven. Want voor - eerst, heeft dit onderscheydt gedient om de Joodsche natie als een bysonder volck Gods, van hem door een bysonder Genaden-verbont aengenomen, van de andere Heydensche volckeren af te sonderen. Volghens het gene wy daer van lesen Levit. 20. 26. *Ghy sult my Heyligh zijn, want ick de Heere ben Heyligh: ende ick hebbe u van de volcke-*

volckeren afgesondert: op dat ghy myne sou-
 det zijn. Ende daerom is dese Wet
 en dit onderscheyt der reyne Dieren
 welcke de Joden vermochten te eten,
 ende de onreyne van welcke sy haer
 moesten onthouden, nevens de an-
 dere Ceremoniele Wetten door *Mosem*
 gegeven afgeschafft, soo haest door de
 roepinge der Heydenen tot de alge-
 meene Kercke Christi, (welcke uyt
 alderley volckeren ende plaetsen des
 Weerelts sonder uytsonderinge moe-
 ste vergadert worden, door de ver-
 kondinge des Heyligen Euangelii;)
 den scheydt-muur tusschen de Joden
 ende Heydenen is wegh-genomen.
 Gelijk het selfde *Petro* door een He-
 mels gesichte ver-toont ende aenge-
 wesen is *Actor. 10.*

Ten tweeden, in de onreyne ver-
 boden

boden Dieren zijn verscheyden quade eygenschappen ende manieren, van welcke God sijn volck heeft willen een afkeer doen hebben; want sommige zijn seer onreyn als de Verckens; andere wreedt ende gulfigh van eten, gelijk die by den roof ende vleesch van andere Dieren leven; andere zijn misprijfelijk om haer bedriegelijcken ende loosen aert, ofte om hare loomheyt, traegheydt, vreesachtigheydt, te groote geyligheyt, trotsheyt ende soo voorts. In tegendeel worden de Dieren voor reyn verklaert welcke herkaeuwen, waer door het overleggen ende herkaeuwen ofte neerstigh bedenken des Goddelijcken Woorts, als een Geestelijcke spijs der Zielen, ons bevolen wordt Psal. 1. *Welgelucksaligh is den Man welckers lust is in de Wet*

des

des Heeren , ende hy overdenckt syne Wet dagh ende nacht.

Insgelijks zijn de Dieren reyn verklaert welcke de klauwen verdeelen in tweeën , waer door de gaven van discretie , bescheydentheyt ende behoorlijk alle dinghen te kunnen onderscheyden , aenghepresen wordt. 1 Corinth. 2. 15. *Doch de Geestelijke Mensch onderscheyt wel alle dingen , maer hy selve en wordt van niemandt onderscheyden. Hebr. 5. 14. Maer der volmaeckten is de vaste spysse , die door de gewoonte de sinnen geoeffent hebben , tot onderscheyt beyde des goedts ende des quaets.*

Ten derden, daer zijn vele Dieren verboden ende voor onreyn verklaert om datse tot de gesontheyt ende goede gematigheyt des lichaems ondienstigh waren , of immers soo bequaem
niet

niet als andere. Gelijk dan ook al te gemeenen gebruyk van sommige beesten, niet alleen de gefontheydt seer nadeeligh is, maer ook een indruck ende inclinatie geeft tot quade manieren ende verkeerde herts-tochten, gelijk de bevindinge leert dat door het eten van bloet van Katten, Honden ende andere Beesten, de Menschen van haren boosen aerdt eenige gemeenschap krijgen. Gelijk men ziet dat door de bete van een dullen Hondt, de Menschen diergelijke dulligheyt overkomt, als in die Honden bevonden wort van welke sy gebeten zijn. Den Nacht-uyl is verboden, om te toonen dat het in den Mensch een verfoeyelijcke saek is, van den dagh sijn nacht, ende van den nacht den dagh te maken, als de gene doen die
gant-

gantsche nachten door-brengen met debauchereren, ende werken der duy-
sternisse te plegen. Den Egel allesfins
scherp stekende, verthoont den aerdt
van een bitfig, ende vinnig Mensch,
met welck het seer moeyelijck ende
gevaerlijck is te handelen.

Ten vierden, door dit onderscheyt
der reyne ende onreyne Dieren heeft
Godt de Joden willen leeren een ver-
foeyen te hebben van de Afgoderyen
der Egyptenaren onder welke sy ge-
leeft hebben, ende vande andere Hey-
densche Volckeren. Want onder de
Dieren welcke den Joden verboden
ende voor onreyn verklaert zijn, wor-
dender verscheydene gevonden, wel-
ke de Heydenen ofte als Goden eer-
den, ofte immers hare Goden op-of-
ferden. De Joden en mochten geen
bloedt

bloedt eten van eenige Dieren, voor eerst, om dat de ziele ende het leven der Dieren in het bloedt is, ende derhalven om dat het een gedaente van wreetheyt heeft, het bloedt te eten.

Deut. 12. 23. Alleen houdt vaste, dat ghy het bloedt niet en etet: want het bloedt is de Ziele: daerom en sult ghy de Ziele met het vleesch niet eten: ghy sult dat niet eten: op de Aerde sult ghy het uyt-gieten als water.

Ten tweeden, het bloet heeft God den Joden so ernstelijk verboden te eten, om dat de Heydenen van het bloedt harer Offerhanden aten, en meenden dat het den Goden alder-aengenaemst was. Om de selfde reden en mochten oock de Joden geen Dieren eten die geworpt ofte in haer bloet gestikt waren, om dat het bloet van haer vleesch niet behoorlijk afgescheyden en was.

Ook

Ook en mochten de Joden het vet der Offerhanden niet eten, want het wiert ter eeren Gods verbrandt; ten anderen het vet der Beesten is haer verboden, om dat het (gelijck mede bloedt) geen goedt voedsel en geeft; ende voort oock, om dat de Heydenen gewoon waren het vet te eten ter eeren van hare Afgoden. Dit onderscheydt tusschen de reyne ende onreyne Dieren is niet alder-eerst door *Mosem* in-gevoert, maer is al in ghebruyk geweest voor den Sunt-vloet, als blijkt *Genes. 7. 2.* *Van alle reyn Vee sult ghy tot u nemen seven en seven, het Manneken ende sijn Wyfken: maer van het Vee dat niet reyn en is, twee, het Manneken ende sijn Wyfken.* Siet hier van breeder in *Nostri Physiologia Sacra ad Lev. Cap. 11.*

Vande Spinne-koppen.

DE Spinne-koppen hebben acht pooten ende in de selfde dry leden ofte t'samen-voegingen. Haer venijn en schieten sy niet met steken gelijk de Scorpioenen, maer met bijten.

Aldrovandus heeft geobserveert de Eyeren van de Spinne-koppen, ende heeftse bevonden te zijn menighvuldigh in getal, blaeuw-achtigh met kleene vlekken besprenght, ende van malkanderen verdeelt, sacht en taey. Hy heeft gesien dat uyt een Ey by na ontelbare Jonge Spinne-koppen voort-quamen, soo kleen datmense naeuwlijks konde sien, welke nochtans dadelijck gingen spinnen, soo haest alse uyt de Eyeren ghekropen waren.

waren. Den selfden *Aldrovandus* heeft oock geobserveert dat onder aen den buyck van een Spinne-kop een seer groote menigte van Eyeren lagh, welke soo klein waren als de alderminste *atomi* ofte sierkens diemen vinden kan; soo dat dese Dierkens seer vermenighvuldighen in haer voortellinge. *Strabo* verhaelt in sijn sestiende Boeck dat over Lybien een verlaten en woest Landt is, 't welck treffelijke weyden heeft, maer datse van de Menschen verlaten zijn door de menigte der Spinne-koppen ende Scorpioenen.

De Spin-konst deser Dierkens is seer wonderlijk ende aenmerckens waerdigh, gelijk *Salomon* uytdruckt Proverb. 30. 24. *Dese viere zyn van de kleenste der aerde: doch de selfde zyn wys,*

met wysheydt wel voorsien. Vers 28. De Spinne-koppe grypt met de handen, ende is inde paleysen der Koningen. Want voor eerst, daer is gheen plaets voor dese Dieren verborgen, allesins wetende haer in te dringen selfs in de hooghste en voordeftigste plaetsen van alderley gebouwen. Ook is in haer een onvermoeyelijke neerstigheyt om gestadiglijk hare netten te maken ende te vermaken soo haest alse eenighsins verfstelt ende ghebroken zijn. Ten tweeden, het is een wonder datse de draeden van hare netten soo sterck weten te maken, datse niet lichtelijk en breken door den windt of regen, ofte stof datter op vlieght; oock wense met haer gansch lijf sich langhs de selfde van om hoog tot op de aerde te laten neder-vallen sonder datse eenigh-

eenighsins breken. Ten derden, na datse vele rechte linien hebben ghemaeckt soo stellense in de selfde het *center* ofte middel-punt, ende maken daer rontom vele circkelen vast aen de ghemelde rechte draeden; dese circ-kels zijn dicht by een ontrent het *center* ofte middel-punt om de sterckte des wercks te geven, maer verde daer van staen dese circ-kels wijder van malkanderen. Ten vierden, sy weten haer in een hol seer heymelijck te verbergen, in welcke sy seer listelijck ende neerstelijck wacht houden, om te vernemen offer in haer netten geen Vliegkens of andere Dierkens komen, welcke sy tot voedtsel gebruycken; ende soo haest sy yets vernemen, komense dadelijk uyt hare schuyl-plaetsen te voorschijn, bijten de Vliegkens

doodt ende brengenſe in haer ſchuyl-
plaetſe. Sometijts onthouden ſy haer
in het *center* ofte middel-punt van hare
netten, om haer aes te vanghen, om
datſe weten, datſe van byna van allen
zijden even na by zijn, om dadelijck
aen te vatten 't gene ſy in haer net-ga-
ren gevangen hebben. Eenighe zijn
niet te vreden met hare netten te ſpan-
nen op hope van goeden vang; maer
ſpinnen ook voor ofte ter zijden hare
netten een breed en wel door-vloch-
ten werk, op dat de Dierkens die over
ofte voorby de netten vliegen, in deſe
plaetſe mochten verwert ende ghe-
vangen worden. Soo haest en iſſer niets
aen hare netten verbroken ofte ver-
maken het dadelijck, inſonderheyt al-
ſer regen voor handen is, op dat het
geheele werk geen perijckel en lyde.

Waerom

Waerom de Tooveraers van Egypten niet en hebben kunnen Luysen voortbringhen?

MEN leest *Exod. 8.* dat als *Aaron* uyt het stof *Luysen* hadde voortgebracht, dat vers 18. *De Tooveraers van Egypten ook alsoo deden* (dat is, poogden te doen met hare besweeringen ende tooveryen) *op datse Luysen voortbrachten, doch sy en konden niet: soo waren de Luysen aen de Menschen ende aen het Vee. Doe seyden de Tooveraers tot Pharao, dit is Godts vinger.* Yemant mach hier niet sonder reden vragen; aenghesien te vooren *Cap. 7. ende 8.* verhaelt is, dat als *Aaron* sijnen *Staf* in een *Drake* verandert hadde, dat de *Tooveraers* dat insgelijks deden: Item als *Moses* ende *Aaron* het water in bloedt veranderden,

den, dat de Tooveraers ook soo deden. Item als *Aaron* Vorffchen dede voortkomen, dat de Tooveraers door hare befweeringhen oock Vorffchen over Egypten-landt deden opkomen. Waerom (segge ick) datse niet soo wel konden Luyfen voort-brengen, als de voor-gemelde wonder-werken nabotsen? Sommighe geven hier van een valsche ende bespottelijke reden, namentlijk om dat den Duyvel niet en kan Dieren voortbrengen die minder zijn dan een Gersten-graen. Andere datse wel diergelijcke Dierkens voort-ghebracht hebben de Tooveraers, maer datse geen angels en hadden ende niet en konden steecken. *D. Rivetus* toont beter, dat *Moses* met dit verhael niet anders en heeft willen te kennen geven, als datse verhin-

dert

dert geweest zijn, met hare bedriegerijen in dit werk, als voor desen te konden voortgaen, gelijke dan ook te vooren geen eygentlijk genoemde wonderen gedaen hadden, maer alleenlijk in schijn, gelijk de Guyche-laers gewent zijn: want eygentlijk genoemde wonderen kan God alleen doen, ghelijck wy breeder bewesen hebben in *Physiologia Sacra*. Doch in dit stuck zijns opentlijk ten toone gestelt geweest, ende tot schande gebracht, gelijk dan mede daer in, datse niet en konden met alle hare guychelryen verhinderen, dat sy selve niet soo wel als andere, met de plagen ende sweeren gestraft wierden. Want daer staet *Exod. 9. 11.* dat de Tooveraers voor *Mose* niet staen en konden van wegen de sweeren: want aen de

Tooveraers waren sweeren, ende aen alle de Egyptenaren.

Het Hebreuws woordt *Cinim*, het welke overgeset ſtaet in de Fransche, Latijnsche ende onse Nederduytsche Bybels *Luyfen*, beteeckent (ſoo den geleerden *Fagius* meent) een ſoorte van kleene Beestjes die ſeer moeyelijk zijn niet alleen in het doorſteken ende quetsen van de huydt der Menſchen, maer oock om datſe in de neuſgaten ende ooren door-dringen. *Origines* ſchrijft dat het zijn geweest Dierkens die vlogen, doch ſoo klein, datſe niet en konnen dan van de gene die een ſeer ſterck ende ſubtyl geſichte hebben, geſien worden: datſe nochtans ſittende op de lichamen der menſchen, den huyt ſeer fel door-boren, ſulcks dat menſe eer ende meer door
het

het pijnelijck gevoelen dan door het gefichte kan gewaer worden. *D. Rivetus* oordeelt (mijns bedunkens wel) dat aengefien dese Dierkens niet alleen de Menfchen, maer ook alderley Vee plaeghden, dat het niet en zijn geweest ordinaire ofte gemeene Luyfen, maer een byfondere foorte, welke niet alleen beten of ftaken, maer welke tot het vleefch door-drongen ende daer aen bleven hangen.

Uyt dese Historie kan men aenmerken. Eerft, datter niets foo kleen en is of het kan den Menfch bederven; niet foo veracht, of het kan den hoogmoet der trotfte ende wreetfte Menfchen verbreken. *Antiochus Epiphanes*, *Pherecides*, *Herodes Afcalonita*, *Maximinus* ende andere zijn door de Luysfieckte vergaen. Ten tweeden, daer

en

en kan by na gheen bequamer noch
fwaerder straffe den godloosen over-
komen om haren hooghmoet te dem-
pen, dan datse door de alder-geringste
ende verachste dingen geplaeht wor-
den. Het speet *Abimelech* soo dat hy
door een Vrouw sijn doodt-wonde
ghekrege hadde, dat hy sijn knecht
versocht, dat hy hem doch wilde
dooden, op dat hy den naem soude
eenighsins ontgaen, dat hy door een
Vrouwe om het leven ghebracht was.
Ten derden, hier uyt blijkt hoe
gansch niet ende ydel al de pracht,
macht, wijsheyt ende hooghmoedt
der grootste tyrannen ende Koningen
is, welcke dickmael door seer ghe-
ringhe, ongeachte ende onbedachte
middelen gesteuyt ende vernietight
werden. Gelijck dan de Historien
ende

ende menige ervarentheydt geleert hebben, dat de grootste velt-flagen, zee-flagen, diffeynen, voornemens, aenflagen, ende toerustingen, door feer geringe faken, voor-vallen, ende tuffchen - komende kleenigheden, (daer niemant op hadde gedacht, ende welcke oock niet en kunnen werden voorfien ofte voor-komen) zijn tot niet verdwenen ende vernietigt. Als door windt, mist, vliegende ftof, onweder, fchrick sonder oorfaeck, valfche inbeeldingen, abuyfen ofte mifverftanden, die op ontelbare manieren kunnen voor-vallen; ende menige andere dingen meer, welke onder de macht of beleydt van niemant kunnen ghebracht worden. Waerom den Pfalmift inden tweeden Pfalm seght van het woeden der Heydenen, het

het bedencken der Volckeren, toerustinghen der Koninghen, ende be-
raetflagingen der Vorsten. *Vers 4.* Die
inden Hemel woont sal lacchen, de
Heere false bespotten. Dan sal hy &c.
Job 5. 12. Hy maect te niet de ghe-
dachten der arghlistighen, dat hare
handen niet een dingh uytrechten.
Hy vanght de wijse in hare arghlistig-
heydt: dat den raedt der verdraeyde
gheftort wordt. Des daeghs ontmoet-
ten sy de duysterheydt: ende gelijk
des nachts, tasten sy in den middagh.
Psal. 33. 10. De Heere vernietight
den raedt der Heydenen, hy breeckt
de gedachten der Volckeren.

Dat

Dat in de Heylighe Schriften, de Beesten ja oock de geringhste, voorgestelt werden om de Menschen wijsheyt te leeren ende te overtuynen van sijnen schuldigen plicht.

DE H. Schriften brenghen meer-malen by het doen ende voor-beeldt der Beesten, selfs der kleenste ende geringhste, om de Menschen wijsheydt te leeren ende van sijnen schuldigen plicht te overtuynen; gelijk van de Mieren te voor aengewesen is uyt *Prov. 6. 6.* Gaet tot de Mieren ghy Leuyaert: Siet hare wegen ende wort wijs: de welke, &c. ende *Cap. 30. vers 24. 25. 26. 27. 28.* in de Sprink-hanen, Spinne-koppen, ende Mieren. By welke dan ook gevoeght worden de Konijnen vers 26. *De Konijnen*

nijnen zijn een machteloos volk: nochtans stellen sy haer huys in den Rotz-steen. 't Welk moet verstaen worden van sekere slag van Muysen genaemt *Bergh-muysen* of *Beer-muysen*, zijnde een vier-voetigh gedierte van groote als een Egel, ende van gestalte als een Muys ende Beer, woonende inde holen der Steen-rotzsen, seer veel gevonden in Palestina.

Sy weten hare holen seer behendig met aerde te sluyten, op datse niet bekent en mochten werden. Des daeghs onthoudense haer inde holen; by nacht, 's morgens ende des avonts loopense op de jacht om haer voetsel te soeken. In Spangien is somtijts soo grooten menighte van Konijnen geweest, datse den geheelen Ooghst bedorven hebben. *Plinius* verhaelt uyt *M. Varro* dat een geheele stadt in Spangien

gien door de Konijnen onder-graven ende in-gestort is.

Eesai. 1. leert ende overtuuyght den Propheet de Joden door en Osse ende Ezel. Vers 3. Een Osse kent sijnen Besitter, ende een Ezel de kribbe sijnes Heeren: maer Israel en heeft geen kennisse, mijn volck en verstaet niet. Want beyde dese Dieren, hoe-wel d'een meer als d'ander, zijn bot ende van ongelijk minder vernuft dan vele andere, soo minder als meerder: nochtans vindt men in haer eenighsins de ghe-daente ofte indruck van erkentenisse, 't welk selfs in vele Menschen niet bespeurt en wordt. Ook schijnter in de Ezelen al redelijcke geheugenisse te wesen, want hy vreesst gemeenelijck ende schrickt altoos als hy komt op een plaets daer hy te voren ghevallen

L

is ge-

is geweest. Ten derden, den Ezel is feer verdraeghsaem in het dragen selfs van al te sware lasten, item in het verdragen van slagen, ende is oock met feer slechte ende geringe spijsse te vreden. Daerom wort *Isaschar Genes. 49.* Inde zegeningen ende voorseggingen des Patriarch *Jacob* vergheleken by eenen Ezel. Te kennen gevende, dat sijne Nakomelinghen liever souden sware lasten draghen, ende groote schattingen betalen, dan sich met de wapenen ende den onsekeren Oorlogh behelpen.

Deut. 22. lesen wy dat Godt door een expres bevel den Joden verboden heeft een Os te gelijk met een Ezel tot het wercken aen te spannen, ofte te samen te voegen: vers 10. *Ghy en sult niet ploegen met eenen Osse ende met eenen*

nen Ezel te gelijk. Waer door niet alleen (gelijck *D. Calvinus* oordeelt) te kennen wordt gegeven, dat men oprecht, ende eenvoudigh moet wesen, ende de waerheyt ende deught suyver ende onvermenght moet poogen te bewaren: (want den Os was een reyn, doch den Ezel een onreyn Dier.) Gelijck dat schijnen de twee andere wetten mede aen te wijzen welcke by de voor-gemelde gestelt worden. Deut. 22. 9. *Ghy en sult uwen Wyngaert niet met tweederley bezaeyen.* Ende vers. 11. *Ghy en sult geen Kleedt van vermenghde stoffen aentrecken: Wollen ende Lynen te gelyck.* Maer God verbiet met een Offe ende Ezel te gelijk te ploegen, om dat den Offe veel moediger ende stercker is dan den Ezel, waer door dan den Ezel gelijk met

hem aen-ghespannen zijnde, noodt-
fakelijck soude overlafst lyden ende
overvallen worden.

Exod. 13. Heeft God een wet ge-
maekt, dat hoewel de eerst-geborene
der Dieren den Heere moesten ghe-
heylicht worden, datmen nochtans
den eerst-gheboren des Ezels Gode
niet en soude op-offeren, maer lossen
met een Lam, of andersins den necke
breken. Waer door niet duyfterlijck
wort aengewesen, dat de Menschen
die bot, leuy, traegh, achteloos ende
vergeetachtigh zijn, Gode in sijnen
Heyligen dienst onaengenaem zijn.

Jerem. 8. Overtuyght den Propheet
ende leert de Joden door vierderley
andere Dieren, Vers 7. *Selvs een Oye-
vaer aen den Hemel, weet syne gesette ty-
den, ende de Tortel-duyve, ende Kraen,*
ende

ende Swaluwe, nemen den tydt harer aenkomste waer: maer mijn Volck en weet het recht des Heeren niet. Want soo haest alse ghewaer worden dat den Somer naeckt, soo vergaderense by een ende vertrecken alle gelijck, ende op een ghesetten tijdt, na andere plaetsen, daerse dan weten dat voor haer bequaem voedsel ghevonden wort: insgelijcks alse bemercken dat den Winter voor handen is, soo vergaderense weder alle by malkanderen ende vertrecken gesamentlijck op eenen ende selfden tijdt na andere warmer Landen, daerse weder den Somer ende voorraedt van voedsel vinden. Ende dese reysen, soo in het komen als in het vertrecken en beginnen sy niet by daeg, maer zijn gewoon altoos by nachte de selfde aen te vangen.

Daer is een bysondere *Antipathie* ofte tegen-strijdigheydt ende vyantschap tusschen de Oyevaers ende Vleder-muyfen, want dese loeren op de Eyeren der Oyevaers, ende makense zelfs maer aenrakende, onvruchtbaer. Maer de Oyevaers om dit te voorkomen leggen een bladt van den boom *Platanus* genaemt in sijn nest, wetende datter sulcken tegen-strijdigheydt is tusschen de Vleder-muyfen ende de bladeren deses Booms, dat de Vledermuys die maer rakende, loom ende krachteloos wort. Den Oyevaer van de Slangen, diese gewoonlijk eten, gequest zijnde, weet op de wonden dadelijck een kruyt te leggen, waer doorse in korten tijdt genesen wordt. In Egypten is een bysondere soorte van Oyevaers welcke in het lijf ver-

stopt

stopt zijnde, het Zee-water met sijnen beck van achter in het lijf weet te schieten, waer door sy geluyvert ende genesen worden: vele schrijven dat van dit Beest, de Egyptenaren het gebruyck der Clysterien geleert hebben.

Het is een gemeen gevoelen dat de Oyevaers seer danckbaer zijn, ende dat de jonge de oude seer neerstelijck besorghen van spijsse alse door den onderdom onbequaem worden, om selfs haer voedsel te soecken. Hier uyt ist ontstaen, dat het griecx woort *ἀντιπελαργῆιν* beduydt danckbaerheydt te bewijsen aen de gene die ons wel gedaen hebben, ende insonderheydt aen onse Ouders, welck woordt genomen is van *πέλαργος* 't welk een Oyevaer beteeckent: dit woort *ἀντιπελαργῆιν*

ghebruyckt oock den Apostel *Paulus* van de danckbaerheydt die men aen sijne Ouders schuldigh is. *1 Thim. 5. vers. 4.* Men seydt oock dat de Oye-vaers straffen ende verlaten de gene die sich met andere danse ghewoon zijn, vermengen.

Wat aengaet de Tortel-duyf, die is oock onder de Dieren welcke des Winters niet vernomen en worden, maer na andere Landen vervliegghen, ende met hare aenkomste een teecken geven dat den Somer aenstaende is, gelijk getoont wort *Jerem. 8. 7.* Ende in het Hoogh-liedt *Cap. 2. 11. 12.* *Want siet, de Winter is voorby; den plas-regen is over, hy is over-gegaen. De bloemen worden gesien, de sangh-tijdt genaekt: ende de stemme der Tortel-duyve wordt gehoort in onse Lande.* Insgelijcks de Kra-
nen,

nen, welcke op datse van de windt niet lichtelijck souden in het vliegen verhindert werden, eenigh fant of gruys in de kele nemen, ende kleene steentjes in de pooten, om te stijver in het vliegen sich te houden: alse sien datse buyten gevaer zijn ende de reys haest volbracht, soo werpense dat van haer. Sy vliegen alle te gelijk in groote menichte, ende sooder eenige niet volgen kunnen, die wachtese in ende helpense. Ten derden, sy vlieghen seer hoogh; eerst, om datse te beter ende te verder souden van haer sien, ende bemercken offer onweder opkomt, want dan dalense neder om te rusten, of soose over de Zee vliegen, keeren na het Landt toe. Ten tweeden, sy vliegen seer hoogh, om dat daer de locht menichmael stilder

ende schoonder is dan beneden. Ten derden, om datse inde hooghte soofeer niet te vreesen hebben eenighe schadelijcke Voghelen welcke haer mochten in de reys verhinderen.

Voorts worter van sommighe aengemerckt, dat in het vliegghen hare gansche menichte ende troep in de gedaente van een dry-hoeck ghestelt is. waer van de basis ofte breete van den windt voor-gedreven wert, ende de scherpe hoeck voorwaerts gaende, maect datse lichtelijck de locht in het vliegen kunnen door-dringen.

Die in het vliegghen volgen leggen hare becken ende hoofden op de rugge der gene die voor-vliegen, om daer op te rusten, ende daerom verwisselense oock de beurten, dat de gene die nu voor-vliegghen daer na achter-vliegen

vliegghen, soo datse alle malkanderen onder-steunen. De achterste porren de traege aen tot neerstigheydt ende houden de troepe in ordre door hare stemme, ende dat oock by beurten, op datse niet te seer vermoeyt souden worden.

Alse rusten ende slapen stekense de hoofden onder de vleugelen om dat wel te bewaren, ende waken by beurten, ende die waeckt soo haest hy eenigh onraedt verneemt, wekse alle op met sijn stemme; ende houdt een steen inde poot, op dat indien hy mochte slaperigh worden, door den val des steens tot meerder wackerheydt ghebracht werde. Die rusten, staen maer op een van haer pooten, om niet al te vast te slapen. Sulx dat van de Krane de Menschen veelsins onder-

onderrichtinge ende insonderheyt tot wackerheydt, voorfichtigheydt ende eendracht kunnen aenmerken; waer uyt blijkt dat den Propheet met goede reden de Joden oock door dese Dieren overtuygen wilt ende tot haren schuldigen plicht aenmanen. Gelijk dan oock in de Tortel-duyf een voorbeeldt is van reyne ende groote liefde tusschen Man en Vrouw, soo dat men in oude tijden, de Nieuwgetrouwde toe-wenschten den eendracht der Tortel-duyven. Want men seght dat tusschen het Manneken ende Wijfken een seer groote bysondere affectie gespeurt wort, soo datse noyt sich met een ander vervoegen, selfs niet als d'een of d'ander doot is. Ende hoewel de Krane niet seer ongelijk en is den Oyevaer; soo en moet
het

het echter niet vreemt denken dat volgens de Wet *Levit.* 11. den Oyevaer getelt wort onder de onreyne, maer de Krane onder de reyne Dieren. Want de Oyevaers eten Slangen ende ander vuyl gedrochte, maer de Kranen koren, zaedt ende de vruchten des veldts.

Eyndelijk voeght *Jeremias Cap. 8. 7.* by de voor-gemelde Dieren om de Joden te onderrichten ende te overtuygen, de Swaluwen, want die keeren insgelijcks op haren tijdt weder, namentlijk in den aenvangh van de Lente: In den winter onthoudense haer of in de warmer landen, of sommige ook in de kloven der steen-rotfen ende andere holen ende verbor-gen plaetsen daerse als doodt liggen ende hare pluymen veranderen, ende
 met

met de warmte der aenkomende Sommer als weder levendigh worden; gelijk de Vliegen ende menige andere Dierkens mede gewoon zijn te doen, ende sich als doodt, sonder voedtsel ende beweginghe in den winter verbergen. Sy zijn seer vernuftigh in het maken van hare nesten, diese rondt maken, om dat die figuyre de sterckste is ende aldermeest vervatten kan. Alle vuyligheyt werpen se uyt hare nesten ende behouden die suyver ende schoon. Alse eenigh onghemack gevoelen aen haer oogen, weten daer te ghebruycken een Remedie, het kruydt dat daer van, sijn naem van Swaluw-kruydt van velen ghegheven is. Sy soecken haren kost in de locht al vlioghende, met eenen de locht van Vlioghkens ende
andere

andere kleene Dierkens fuyverende.

Het is voorwaer aenmerkens waerdigh, datter foo menige foorten ende foo onnafpeurelijcken getal is van alderley Dieren, ende datse door een wonderlijke beschickinge Gods in de natuyr, alle haer noodigh voedsel vinden. Want de kleene Dierkens van welcke onsen Autheur eyghentlijck heeft gheschreven, die vinden haer voedsel by ende rontom haer, alse te voorschijn komen, ende worden niet eer voort-gebracht voor dat haer spijs bereyt is. Andere Dieren worden ghevoedt alse eerst beginnen te leven, door de groote ende neerstige voorforge van de gene uyt welcke sy voort-geteelt zijn. Andere ghebreck van voedsel te gemoedt fiende, weten sich na andere Landen te begeven,

ven , daerse weder van alle nootsake-
lijckheydt den overvloedt vinden.
Andere gevoelende den Winter aen-
komen welcke haer van alle voedsel
soude berooven , begeven haer in soo-
danige plaetsen ende tot foodanigen
ruste ende stilte , datse geen voedsel
noodigh en hebben , tot datse weder
door de warmte ende veranderinghe
des lochts uytgelockt zijnde , van al-
les wederom voorsien worden.

Sommige Dieren leven by venijn-
nen ende verscheyden dieren ende sa-
ken die de Menschen schadelijck zijn.
Sommige suyveren de wateren , som-
mige de locht. Sommighe dienen tot
voedsel van andere Dieren , op datse
niet te seer souden vermenigvuldigen.
In somma , de albesorgende Natuyr ,
dat is God inde Natuyr , ofte de ordre
welcke

welcke hy in sijne wercken gestelt heeft, weet alles in sijne soorte wonderlijk te onderhouden, ook tot de gheringhste Gewassen ende Beesten toe; waer uyt de Heere Christus een bewijs-reden neemt om de ongeloo-vige, mistrouwende, al te sorghvul-dige ende ydelijck sich bekommerde Menschen te onder-wijzen ende te overtuyghen. Matth. 6. van het 26. vers tot 32. *Aensiet de Voghelen des He-mels, dat sy niet en zaeyen noch en maeyen, noch en versamelen in de Schueren, ende uwe Hemelsche Vader voedt nochtans de selfde: en gaet ghy de selve niet seer veel te boven?*

Dus lesen wy insgelijks in het boek *Jobs*, dat Godt *Job* overtuyght van sijne alles besorgende wijsheyt ende voorsichtigheyt, om dat hy alle Die-ren, oock in het bysonder de grage

Leeuwen, de hongerige Raven, ende alle andere Dieren, oock die by den roof leven ende voedtsel van andere Dieren, wonderlijck van haer noodigh voedtsel verforghet. Cap. 39. 1. 2. 3. *Sult ghy voor den ouden Leeuw roof jagen? ofte de graegheyt der jonge Leeuwen vervullen? als sy neder-bucken in de holen, ende in den kuyl sitten ter loeringhe, &c. Wie bereydt den Rave haren kost, als haer Jongen tot Godt schreeuwen, als sy dwalen om datter gheen eten en is? Want men schrijft van de Raven, datse eerst te voorschijn komende wit hair hebben, ende daerom van de Oude verlaten worden, tot datse swart zijn; doch ondertusschen wonderbaerlijken gespijst worden met sekere Wormkens welcke in het nest uyt haren dreck groeyen. Waer op den Psalmist siet*

Psal.

Pfal. 147. vers 9. *Looft den Heere, die het Vee sijn voeder geeft; den jongen Raven alse roepen.*

Wat ende hoedanigh Behemoth ende den Leviathan zijn, door welcke Godt Job overtuuyght van sijne onbegrijpelijcke Wijsheydt en Macht; en onderricht van sijne onberispelycke Heerschappye. Job 40. ende 41?

DE wijle wy verscheyden plaetsen hebben kortelijk aengetogen uyt de Heylige Schriften, in welke God de Menschen leert ende overtuuyght door de Dieren, soo kunnen wy niet geheelijck voorby-gaen 't gene Godt dies aengaende wijtloopigh vertoont aen *Job Cap. 40. en 41.* beschrijvende den *Behemoth* ende *Leviathan*, als twee Hooft-stucken niet alleen onder de

Dieren, maer in't gemeen onder de werken Godts, want soo seght Godt selve van den *Behemoth* tot *Job*. Cap. 40. 14. *Hy is een Hoofst-stuck der wegen Godts*. Dat is, het voornaemste stuck, ofte immers een van de voornaemste stucken der werken Godts, ten aensien van sijne groote ende sterckte. Wy hebben van dese beyde Dieren *Behemoth* ende *Leviathan* gehandelt in onse *Physiologia Sacra*, ende derhalven sullen wy voorby-gaen 't gene aldaer van ons tot uytleggh by-gebracht is: alleenelijck sullen wy hier kortelijck by-voegen het oordeel des geleerden *D. Samuel Bochartus* genomen uyt sijn *Hiero-zoico* in het tweede deel Cap. 15. Alwacr hy bewijst dat den *Behemoth* niet en is den Olyphant (gelijk vele gemeent hebben) maer den *Hippopotamus*

tamus ofte Water-paerdt, 't welk ten deele in den Nijl ende ten deele op het Landt leeft, ende soo in groote als sterckte voor weynigh Dieren wijckt, ende den Olyphant seer na bykomt. Desen Behemoth beschrijft Godt aldus,

Job 40. 10. *Siet nu, Behemoth, welken ick gemaect hebbe nevens u, dat is ontrent u, namentlijk in Arabien, inde Riviere Nilus. Hy Eet hoy gelyck een Rundt. 't Welck van den Hippopotamus waerachtigh is, ende daerom te wonderlijker, om dat hy in het water sich onthoudende, nochtans op het landt komt om kruyden ende hoy te eten. Oock en wordt hy niet sonder reden by een Rundt ofte Offe vergeleken, want hy den Os seer gelijk is in de gedaente des hoofts ende der pooten,*

ende wordt daerom oock van sommige genaemt den Zee-os.

Verf. 11. *Siet doch, syne kracht is in syne lendenen, ende syne macht in den navel synes buycks.* Dit is beyde waerachtigh in het Water-paerdt, want den buyk is onder soo dick ende hart, datse door geen lance of pijl doorsteken kan worden, ghelijck den ghemelden *D. Bochartus* bewijst; waer uyt dan klaerlijk blijkt, dat hier niet en wort gesproken van den Elephant, want die is weeck ende sacht aen sijnen buyck ende navel, ende daerom als den Rhinoceros tegen hem vecht, soo tracht hy dadelijck hem den buyk op te halen, om dat hy weet dat den Elephant daer sacht ende teer is; gelijkmen oock leest van *Eleazarus* dat hy een Elephant van onder door den buyck

buyck met zijn sweert gesteken heeft.

1 *Machab.* 6.

Verf. 12. *Synen steert is als een Ceder*: soo wel de Elephanten als het Waterpaerdt hebben korte steerten. Doch den steert van den *Hippopotamus* ofte Behemoth en wort niet vergheleken by den Ceder-boom, om sijne lengte, maer ten aensien van de rondigheydt, dichte, gladdigheydt, ende stijfste ofte sterckte. Want hoewel de steert ten aensien van het lijf kort ende seer stijf en sterck is, nochtan kan hyse draeyen ende krommen na sijnen lust ofte welgevallen, 't welck een bewijs is van een groote sterckte.

Verf. 14. *Hy is een Hoofstuck der wegen Godts*. Want in dit Waterpaerdt zijn verscheyden wonderlijcke saken aen te mercken. Als eerst, de onge-

woone grootheyt sijns lijfs. Ten tweeden, een seer groote ende wonderlijke sterckte. Ten derden, sijn huyt is soo stijf ende hart, datter niet door te komen is. Ten vierden, hy spert een seer groote vreeselijcken muyl open is seer gulsig in het eten. Ten vijfden, sijn tanden zijn extraordinaer wit ende hart, sulks dat eenige getuyghen datse harder zijn dan het yvoor der Elephanten. Ten sesden, hy leeft soo wel op het landt als in het water. Ten sevenden, sijn vernuft is onghelelijk grooter als der andere Dieren. Waer van onder anderen een preuve is, dat als hy op het landt aen de kruyden, koorn ende ghesaeyde, de Landt-lieden door sijn overdadigh eten, groote schade ghedaen heeft, ende vrees dat hy op sijn voetstappen

van

van haer mochte vervolght ende gedoot worden , soo verkeert ende vermenighvuldigt hy de selfde soo , datse niet en kunnen onderscheyden waer hy henen gketrocken is. Ten tweeden, als hy voelt dat hy door al te veel voedsel is overladen , soo weet hy seer behendigh met eenigh gebroken riedt , eenighe openinge in sijn lijf te maken tot dat hy bloedt , ende strijkt dan de gaten toe met vette dicken slijk tot dat hy genesen is : soo dat hem sommighe noemen den vinder ofte meester van het Ader-laten.

Verf. 14. *Die hem ghemaect heeft , heeft hem syn sweert aengehecht.* Dit kan bequamelijk verstaen worden , vande Tanden der Water-paerden , die zijn langh ende seer scherp , soo datse daer mede als met een scherp mes ofte zeyse

in eenen korten tijt, geheele Velden met koorn kunnen af-maeyen ende vernielen, door diense seer overdigh ende gulfigh van eten zijn: soo dat indien dese Dieren seer vernighvuldighden, daer en soude ontrent den Nijl geen koorn kunnen ghewonnen worden. Het woort dat in den Grondt-text staet, beteykent eyghentlijck een krom sweert, een kromme zeyse ofte zabel; want de Tanden van den *Hippopotamus* zijn wat kromachtigh ende soo scherp ende lanck, datse daer mede even als met een krom sweert ofte zeyse, het koorn, ende hoy van het velt haestelijck ende in overvloedt kunnen af-maeyen ende verslinden: 't welk soo bequamelijck op den Olyphant niet en kan gepast worden. Gelijk ook in
hem

hem geen plaets en heeft 't gene volgt
 Vers 16. *Hy leyt neder in een schuyl-plaets
 des riets ende des slycks.* Maer wel in het
 Water-paert, want hy is gewoon sich
 in het riet ende op den modderigen
 grondt der Reviere te onthouden,
 ende daer op te gaen, alsoo hy niet en
 swemt, maer langhs den grondt der
 wateren sich te lande begeeft.

Vers 18. *Siet hy doet de Reviere gewelt
 aen, ende en verhaest sich niet; hy vertrouwt
 dat hy de Jordane in sijnen mondt soude kon-
 nen intrecken.* Die dit vanden Elephant
 uyt-leggen, moeten bekennen, dat
 het een seer overtollige Poëtische ma-
 niere van spreken is. Doch den voor-
 gemelden *D. Bochartus* toont dat den
 Text anders moet uyt-geleght wor-
 den, sulks dat den sin is, dat hy vry-
 moedigh in de Reviere in-gaet ende
 niet

niet en vreeft hoewel de wateren over
 fiinen mont henen drijven ; om dat hy
 soo wel onder water als op het landt
 kan leven , ende sich op den gront der
 wateren gewoon is te onderhouden :
 't welck van den Elephant niet waer
 en is, want die en kan sich in het water
 niet behouden ten zy dat sijne snuyte
 boven water zy , om den adem te ha-
 len , andersins soude hy haestelijk ver-
 drincken ende sticken.

Vers 19. *Soude men hem voor sijne oogen
 kunnen vangen?* dat is , met geweld ; de
 meeninge is, gelijk ook de bevindinge
 bevestigt, datmen hem om sijne sterkte
 ende hardigheyt des huyts niet wel en
 kan met geweld vangen , maer met
 bedroch, en door der Menschen sub-
 tijle ende menighvuldige listen , waer-
 door alles kan bedwongen en verwon-
 nen

nen worden, gelijk verder by den gemelden *Authour* kan nagesien worden.

Wat aengaet den Leviathan, 't gene daer van *Job* 40. en 41. getuygt wort bewijst *D. Bochartus* alles te passen en waerachtigh te zijn in den Crocodil, (welk sich mede inden Nijl onthout) maer niet in den Walvisch. Want den Walvisch heeft een sachte gladde huyt, welcke seer licht doorsteken wort, maer den Crocodil heeft dicke harde schubben, gelijk vanden Leviathan *Job* 40. en 41. aengewesen wort. *Job* 41. 6. *Seer uytnemende zijn syne sterke schilden, elck een gesloten als met een nauw druckend Zegel. Den een is soo na aen den anderen, dat den wint daer niet en kan tussen komen. Sy kleven aen malkanderen, sy vatten sich t'samen, dat se sich niet en scheyden.*

Tegenwerp. Maer sal ymandt seggen,

gen, den Leviathan wort *Job* 40. en 41. beschreven als een Dier dat niet ghevanghen noch getemt kan worden, 't welck niet waer en is vanden Crocodil. Ik antwoorde dat sulcks oock niet en kan gheseght worden van den Walvisch. Ten tweeden, den Crocodil en kan niet ghevangen worden dan seer beswaerlijck ende met list; want hy gaet in wreetheydt, ontelmelijcke wiltheydt ende kracht, by na alle Dieren te boven.

Job 14. 9. *Syne Ooghen-leden zijn als de Oogen-leden des Dageraedts.* De Crocodillen hebben een seer snel gesichte; maer dit en past op den Walvisch niet, want die heeft kleene oogen ende een seer slap gesichte, soo dat hy sijn leytsmanneken verloren hebbende (waer van wy in onse *Physiologia* hebben gewagh

wagh gemaekt) als half blind tegen de klippen en ondiepe gronden aenstoot.

Verf. 10. 11. 12. *Wort gefeght, datter als Vyer uyt fijnen Mondt komt, &c.*
 't Welck wel pafst op den Crocodil, want als hy een tijdt langh onder water is geweest, is hy genootfaekt inde locht ende op het landt te komen, om adem te fcheppen, ende hoe dat hy langer fich op den gront der Reviere onder water onthouden heeft, hoe dat hy oock met grooter force ende hitte fijnen adem uytblaest, foo datse foo heet is als vyer, ende door het fterck inhalen van veel ende koude locht moet verkoelt worden. *Vers 13.* ftaet, in fijnen Hals verheugt de fterkte, &c.
 't Welck wel in den Crocodil, maer niet van den Walvifch waerachtigh is, want die en heeft geen en Hals.

Den Crocodil is feer listigh om de Menschen te vanghen ende te vernielen ; tot dien eynde verberghth hy sich ontrent den Oever van den Nijl onder het riedt , wyer ende andere dingen , om haestelijk die te bespringen welke water komen uyt de Reviere halen. Tot dien eynde weet hy oock op de wegghen , die hy weet dat de Waterdragers af-komen , met water (dat hy uyt sijn Muylspout) gladt te maken , op dat de Menschen vallen mochten , ende dan bespringt hyse met der haest op het lijf. Ook past hy somtijdts op de gene die met Schuyten den Nijl opvaren , welcke als hy fiet dat met de boomen haer kleen Vaertuygh voordouwen , ende nu met het lichaem tendeele buytende Schuyten hangen , soo smijt hy den haeck ofte boom uyt
de

de handt, datse in het water vallen, ende dan doodt hyse met der haest.

Hoewel (soo de Autheuren schrijven) den Crocodil seer groot is, ende tot ontrent ofte over de twintigh cubijten langh wort, nochtans komt hy van een seer kleyn beginfel, namentlijk uyt een Ey, het welk niet grooter en is dan een Ganssen-ey. Ende daerom is hy by den Egyptenaren geweest een zinne-beeldt van die Menschen welcke van kleene beginfelen tot groote waerdigheyt op-komen.

Die breëder beschrijvinge van den wonderlijken aert ende eygenschappen deses Diers begeert, die lese de *Admiranda Nili* van *D. Wendelinus* ende *D. G. J. Vossium de origine & progressu idololatriæ Lib. 3.* Alwaer hy onder andere dingen verhaelt, dat de Egypte-

naren soo superstitieus zijn geweest, datse niet alleen den Crocodil als een God geëert hebben, maer ook die van haer verslonden wierden voor saligh ahteden. Men segt vanden Crocodil dat hy seer vreesachtigh is ende vliet voor de gene die hem vervolgen, maer seer wreet in tegendeel in het vervolgen van de gene die voor hem vlieden: om welcke reden *D. Beza* hem vergelijkt by den Duyvel, met dese volgende woorden, 't selfde uytdruckende 't gene wy hier van hem verhalen.

Niliacus qualis Serpens fugientibus instat,

Instantes fugiens quamlibet ante ferox.

Sic vetus ille Draco, saevus mortalibus hostis,

Te reprimente fugit, te fugiente premit.

De Egyptenaren hebben Godt by den Crocodil als een voorbeeldt vergeleken, om dat dit Dier alleen geen tonge en heeft, (hoewel *D. Bochartus* ghevoelt

ghevoelt in teghendeel dat het niet gansch sonder tonghe is) want in de Zinne-beelden van *Pythagoras* staet, datmen om God na te volgen, insonderheyt sijn tonge moet bedwingen: ende dat hy God aldernaest komt, die (als het de reden vereyscht,) swijgen kan. Om dat God in een gestadig stilswijgen al het doen der Menschen ondersoekt, ende na voorval van saken, tijdt ende plaetse bestiert: waerom oock eenige geoordeelt hebben datmen Godt met Heyligh stilswijghen vereeren moet.

Sommige schrijven dat den Crocodil met sijne tranen de *Suturen* ofte naden van de Beckeneelen der Menschen nat maekt, ende dat daer door die naden open gaen ende het boon broos wert, soo dat hy dan de Herse-

nen uyt het hoofd door de openinge uythaelt ende op-eet. Ende hier van daer is het spreek-woordt gekomen, waer doormen ymandt Crocodils tranen toe-schrijft, die niet uyt mededogentheyten komen, maer uyt geveynstheyden; om onder schijn van liefde ende medelijden te meerder quaet aen te brengen.

Daer wort ook geschreven, dat in den Crocodil het getal van sestig wonderlijck de overhandt heeft; ofte met malkanderen accordeert. Want dat hy sestig jaren leeft: dat hy alle jaren sestig dagen vast, alsoo hy geen openinge en heeft om sijne onreynigheden uyt te werpen: ten derden, dat hy sestig dagen wacht eer hy sijn Eyeren te voorschijn brengt; dat hy sestig Eyeren leght, ende datse na de sestig dagen

dagen uyt-gebroeyt worden: dat hy in sijn rugh-been sestiggh leden heeft, item sestiggh tanden, ende sestiggh zenuwen, &c.

Of de Insecta ofte bloedt-loose

Dierkens, innerlijcke zinnen ende verstandt hebben?

A Engesien wy nu dus verre gehandelt hebben van den oorspronk, veranderingen, aerdt, eygenschapen ende bysonder vernuft der kleene Dierkens *Insecta* genaemt, soo volght van selfs daer uyt dese vrage, of dese Dierkens dan niet alleen met de uytterlijcke zinnen der andere ende gemeene Dieren begaeft zijn, maer ook met de innerlijcke ende met verstandt. Om welke vrage wel te verantwoorden, soo moet men eerst, wel bemer-

ken wat dat de uytterlijke ende innerlijke zinnen der Dieren zijn, hoese geschieden, ende waer in dat het verstant ofte vernuft der selve bestaet.

Wat aengaet de zinnen, die en zijn niet anders dan een vertooninge ofte verschijninge van een hoedanigheyt, ofte een ander toeval van een lichaem, 't welck buyten ons is, dat gemeenlijk een *voorwerp* genaemt wort: welk voorwerp op de oogen, ooren, ofte andere deelen van het menschelijk lichaem werkende, soo baert het van wegen de verscheyden werckingen ofte bewegingen, ook een verscheyden theyt van vertooningen ofte verschijningen in onse herffenen.

De oorfaeck van de zinnen is het uytterlijk lichaem, ofte voorwerp, het welk yder instrument, dat aen een
yege-

yegelyck van de zinnen eygen is, beweeght ende drukt: welke druckinge, door hulpe vande zenuwen, pefen en andere vellekens van het lichaem, de welcke inwendelyk aen de herffenen ende herte vast zijn, aldaer een *Resistentie*, ofte tegen-druckinge, ofte een drift van het herte veroorfaekt.

Wanneer yemandt redeneert ofte reden-gebruyck oeffent, soo doet hy niet anders, als dat hy een geheele fomme begrijpt, de welcke uyt een *Additie* ende t'samen-voeginge van eenige deelen ontstaet ofte hy begrijpt het overschot, het welke uyt de *Subtractie* van d'een fomme van d'ander ontstaet. Het welk, wanneer het door woorden geschiet, niet anders en is, als een t'samen-bevattingh van de gevolgen der namen van alle de deelen,

tot de namen van het geheel : ofte van de namen van het geheel ende een deel, tot de namen van het ander deel. De Leer-meesters vande reden-konst leeren het selfde in de ghevolgen van woorden, by malkanderen twee namen voegende, om een Affirmatie te maken; ende twee Affirmatien om een *Syllogismus* te maken, ja voegen veel *Syllogismos* te samen, om een Demonstratie te maken; ende van de somme, ofte het besluyt van de *Syllogismus*, Substraheren sy een propositie, om de andere te vinden. Ende dit is 't gene van de Oude niet qualijck gesegt en is, namentlijck, dat de redenkavelinge geschiet door vergelijkinge van het een met het ander; item *Componendo & Dividendo*, dat is, door t'samen-voeginge ende verdeelinge. Soo
doen

doen de Politijcke Rechters en Schrijvers. De verbonden ende verdragen voegense te samen, om de schuldige plichten van de Menschen uyt te vinden. Ende de Rechts-geleerde voeghen de Wetten ende de Daden by malkanderen, om op foodanighen wijze uyt te vinden, wat datter vande private perfoonen wel ofte qualijck gedaen is. In 't kort geseyt, over al, waer dat voor *Additie* ende *Substractie* kan plaets gevonden worden, daer kan ook de reden plaets grijpen; ende alwaer dat dese geen plaets kunnen hebben, daer heeft de reden ook niet te doen. Soo dat de reden is een oprekeninge (dat is een *Additie* ende *Substractie*) van de gevolgen van generale namen, die op malkanderen sluyten en voegen, om onse gedachten daer door

aen te teekenen ende te beteekenen.

Het gevoelen dan der zinnen geschiet door een beweginge welke ons van buyten aenkomende, in ons lichaem een beweginge veroorsaect; welke beweginge (al is het voorwerp weg, ende niet meer op onse leden en werkt) niet dadelijk en vergaet, maer noch lange verblijft, even gelijk de beweginge des waters noch een tijdt lang duyrt, al houden de winden op. Ende door dese overblyvende beweginge geschiet de geheugenisse; (volgens sommiger gevoelen; hoewel wy in ons *Natuur-toneel* dat anders hebben verklaert, als aldaer kan nagesien worden) als door de selfde, ons de inbeeldinge der saken waer doorse begonnen is, wederom verthoont wort. Ende gelijk de bewegingen ende ver-
too-

tooningen welke daaer door aen ons begrijp geschiet, in seker order ende gevolg aen malkanderen hangen; soo wordense oock in foodanigen Cohærentie ofte ordre ende t'samen-voeginge door de geheugenisse vertoont. Doch na dat wy een sake door d'een ofte d'ander zin hebben gevoelt, ende daer na, ons begeven tot het gevoelen ende inbeelden van wat anders, soo en vertoon en aen ons begrijp geen van alle die andere saken die wy te voren op andere tijden hebben ghevoelt, hoewel hare bewegingen noch in ons overigh zijn: om dat de selfde allenxkens (door den tijdt vermindert ende krachteloos worden: ende om dat het gene wy nu jegenwoordelijck voelen op onse leden te werken, veel sterker in sijne werkinge is, sulcks dat alle de

an-

andere bewegingen daer door als verduyftert ende niet befeft en worden. Even gelijk het licht der Sterren door den grooten glans der Sonne, niet befeurt en wort; ende de ſtemme van een Menſch door grooter ende ſtercker andere geluyden niet gehoort en wort. Doch aengeſien in ons begrijp niets en kan komen, dan het gene ten deele ofte geheel, door de zinnen ver- toont is: ſoo en kunnen wy niet be- grijpen dat oneyndigh in groote is, ofte dat geen plaets altoos en beſet, om dat ſulcks in onſe zinnen noyt en is gekomen, noch vallen en kan. Maer wy en verſtaen de gemelde din- gen maer by wiſſe van een looche- ninghe. Soo dat wy onlichamelijcke weſens noemen, de gene welke geen lichamelijcke eyghenſchappen heb-
ben:

ben: ende oneyndigh het gene, daer wy geen eynde van en kunnen ons selven inbeelden.

Om nu te komen tot de voor-ghefelde Vrage of oock de Beesten ende selfs ook die kleene, van welke in dese *Metamorphosis Naturalis*, ofte Natuyrelijke Veranderinghe gehandelt is, niet alleen met de uytterlijke zinnen, maer oock met de innerlijke zinnen begaeft zijn, als daer is de geheugenis, inbeeldinge ende gemeenen zin, waer door alle de voor-werpfelen der uytterlijke zinnen van malkanderen onderscheyden, nader begrepen ende onthouden worden: ende by gevolg of haer oock eenigh vernuft ende verstant mach toe-geschreven worden? Wy antwoorden, dat ja de uytterlijke ende innerlijke zinnen in haer

worden gevonden, ende by gevolgh oock eenige gedaente van een gevoelig verstant, hoewel niet foodanigen volmaeckten verstandt, ende redengebruyck als wel in de Menschen bespeurt wêrdt. Gelijk wy wijtloopigh soo in onse *Physiologia Sacra*, als mede in ons *Natuyr-toneel* getoont hebben, hoedanighen grooten onderscheydt ende treffelijckheyt dat tusschen het redelijk verstant der Menschen, ende het gevoelig vernuft der Beesten bevonden wort. Dat echter ook aen de Beesten, ende bysonderlijk de kleenste, een seker soorte, trap ende gedaente van verstandt mach toegeeygent worden, blijkt niet alleen uyt des selfs wonderlijcke eyghenschappen, wercken, beleyt ende manieren van doen, welcke in haer dagelijcks bespeurt

bespeurt worden, ende waer van wy
 verscheyden exempelen ende bewij-
 sen voor desen hebben aengemerckt:
 maer oock, door dien in de H. Schrif-
 ten aen de gemelde Dierkens, ken-
 nisse, opmerckinge, verstandt ende
 wijsheydt wert toe-geschreven, ja soo
 grooten wijsheydt ende beleyt, dat
 daer door de Menschen selfs gheleert
 ende overtuuygt worden. Want onsen
 Salighmaker recommandeert ons de
 voorsichtigheyt der Slange *Matth. 10.*
 Ende *Salomon* seght uytdruckkelijk van
 de kleinste Dieren, als daer zijn de
 Mieren, Sprink-hanen, Spinne-kop-
 pen ende Konijnen, datse niet alleen
 wijs zijn, maer met wijsheydt wel
 voorsien, (ofte dese gelijk andere
 oversettingen hebben) seer wijs zijn.
Proverb. 30. 24. 25. 26. 27. Ende ver-
 maent

maent de Menschen datse de weggen der Mieren (dat is den handel ende manieren van doen der Mieren) willen aenmercken, op datse wijs mogen worden. Proverb. 6. 6. Esa 1. 3. *Een Osse kendet sijnen Besitter, ende een Ezel de kribbe sijnes Heeren: maer, &c. Jerem. 8. 7. Sels een Oyevaer aen den Hemel, weet sijne ghesette tijden, ende een Tortel-duyf, ende Kraen ende Swaluwe, nemen den tijdt harer aenkomste waer: maer mijn Volck ende soo voorts, gelijk wy te voren breeder hebben aengewesen.*

E Y N D E.

